

התעסוקה והשכר

1. קווי ההתפתחות העיקריים

התרחבות הפעילות הכלכלית בשנת 1992 לוותה בהתרחבות התעסוקה המקומית (ישראלים ועובדי שטחים) בשיעור ניכר של 5.0 אחוזים. גם השנה, כאשתקד, היה שיעור גידולו של כוח העבודה האזרחי גבוה מזה של תעסוקת ישראלים, ולפיכך המשיך שיעור האבטלה לעלות, והגיע ל-11.2 אחוזים בממוצע, בד בבד עם הגידול המתמשך של שיעור האבטלה, העמיקה האבטלה. שיעור האבטלה הגבוה פעל להמשך ירידת השכר הריאלי לשעת עבודה בסקטור העסקי, ולראשונה מזה שנים נרשמה גם ירידת שכר ריאלי בסקטור הציבורי.

בשנת 1992 הגיעו לארץ 77 אלף עולים; זאת לעומת כ-190 אלף בממוצע שנתי בשנים 1990 ו-1991. להאטת קצב הגעתם של העולים, מאז אמצע 1991, תרמו ככל הנראה קשיי הקליטה של העולים בארץ — בעיקר בתחום התעסוקה — ואולי גם היחלשות הלחץ ליציאה מידית ממדינות חבר העמים. שיעור ההתרחבות של התעסוקה בסקטור העסקי ב-1992 גבוה מזה שבסקטור הציבורי, לאחר שנים של מגמה הפוכה. התרחבות התעסוקה בסקטור העסקי תאמה את התרחבות הפעילות הכלכלית בסקטור זה, והיא נתמכה גם בצעדים, שננקטו במהלך השנתיים האחרונות במטרה להרחיב את התעסוקה על ידי הוזלת עלות העבודה למעביד; סבסוד של הרחבת התעסוקה (עד סוף 1992 שולמה הסובסידיה בגין העסקת כ-67 אלף עובדים שונים), הפחתת תשלומי המעביד למוסד לביטוח לאומי וביטול מס המעסיקים. בתוך הסקטור העסקי עדיין בולט שיעור גידול גבוה בממוצע של התעסוקה בענף הבנייה, אך מאז אמצע השנה נפלטים עובדים מענף זה.

תשומת העבודה (הנמדדת בשעות עבודה) של הישראלים ועובדי השטחים גדלה השנה בכ-8 אחוזים, שיעור התרחבות גבוה מזה של התעסוקה המקומית. התפתחויות אלו משקפות גידול של מספר שעות העבודה למועסק בכ-3 אחוזים — גידול המוסבר ברובו בירידה של מספר שעות העבודה ברביע הראשון של 1991, בעקבות היעדרות עובדים בתקופת מלחמת המפרץ. בנוסף, בסקטור העסקי מוסבר חלק מגידול מספר שעות העבודה למועסק (גידול שהחל ברביע השני של 1991) בהעדפת הפירמות להרחיב את תשומת העבודה על ידי הארכת יום העבודה של המועסקים על העסקת עובדים נוספים — וזאת מפאת אי-הוודאות לגבי המשך ההתרחבות ועוצמתה, והומן הדרוש להכשרת עובדים חדשים.

השכר הריאלי למשרת שכיר בשירותים הציבוריים ירד ב-0.5 אחוז, ובסקטור העסקי עלה ב-1.7 אחוזים. עליית השכר בסקטור העסקי משקפת גידול בן 2.4 אחוזים של מספר שעות עבודה לשכיר וירידה בת 0.7 אחוז אחד של השכר הריאלי לשעת עבודה.

שיעור האבטלה הגבוה נתן את אותותיו, כאמור, בהמשך הלחץ לירידת השכר. גם השיעור הגבוה של המועסקים החדשים, המצטרפים ברוב המקרים ברמות שכר התחלית, והתרכזותם בענפים שבהם השכר נמוך יחסית, תרמו לירידה זו. השנה ניכרה שוב השפעתם הממתנת של איגודי העובדים על תגובת השכר לרמתה הגבוהה של האבטלה. בולטות במיוחד התעשיות הביטחוניות, המאופיינות ברמת איגודיות גבוהה, ולכן — ברמת שכר גבוהה ובקשיחות. תעשיות אלו, למרות היותן נתונות במשבר, מתקשות להוריד את רמת השכר הגבוהה המשולמת בהן, כמתחייב מתהליך ההתייעלות. השיפור ברווחיות הסקטור העסקי בשנים 1989 עד 1991 (כמפורט בפרק ב'), והצעדים השונים, שננקטו בשנתיים האחרונות במטרה להרחיב את התעסוקה בסקטור העסקי על ידי הוזלת עלות העבודה למעביד, תרמו גם הם להפחתת הלחץ להורדת השכר בסקטור זה השנה. גם האטת קצב האינפלציה

לוח ד' - 1

אינדקסות עיקריים לשוק העבודה, 1981 עד 1992
(העלייה או הירידה לעומת השנה הקודמת, אחוזים)

	1992	1991	1990	1989-1986 ממוצע	1985-1981 ממוצע	
1.	2.6	4.9	5.7	1.7	1.7	האוכלוסייה (סוף שנה)
2.	61.1	163.3	187.5	2.8	2.7	מאזן הגירה (אלפים)
3.	4.2	6.1	2.1	2.0	1.8	המועסקים הישראלים
	4.7	5.9	2.1	2.2	1.7	בסקטור העסקי
	3.2	6.6	2.3	1.6	1.9	בשירותים הציבוריים
4.						תשומת העבודה המקומית
	8.7	4.6	2.3	2.1	3.6	בסקטור העסקי
5.	1.1	¹ -1.7	-1.0	5.0	1.1	השכר הריאלי למשרת שכיר
	1.7	¹ -3.4	-1.6	4.9	1.6	בסקטור העסקי
	-0.5	1.6	0.2	5.3	0.1	בשירותים הציבוריים
6.						שכר המנימום
	-4.0	-0.9	-0.9	13.0	2.9	(מונחים ריאליים)
7.						השכר היומי הריאלי של
		0.5	-6.9	18.9	2.1	עובדי השטחים בישראל
8.						עלות העבודה הריאלית ליחידת
	-0.5	-6.0	-0.9	2.1	1.2	תוצר בסקטור העסקי ²
9.	-0.9	2.6	5.1	2.7	1.7	פריזון העבודה בסקטור העסקי ³
10.	52.0	51.7	51.5	51.0	49.9	שיעורי ההשתתפות הכלליים
11.	11.2	10.6	9.6	7.4	6.9	שיעור הבלתי מועסקים

1) נתוני השכר לשנת 1991 במשתנים אלו אינם כלולים עובדי שטחים. בעקבות חובת רישום עובדי השטחים, שהוחלה ברביע הראשון של 1991, עלה משקל עובדי השטחים, ולכן שכר העובדים המקומיים (ישראלים ועובדי שטחים) מוטה כלפי מטה בהשוואה לשנים הקודמות.

2) החישוב מבוסס על התוצר הנקי במחירי גורמי הייצור.

3) החישוב מבוסס על התוצר המקומי הנקי, הנמדד מצד ענפי המשק.

ה מקור : ירחונים סטטיסטיים, סקרי כוח אדם וסקרי משפחות ביהודה, שומרון ובחבל עזה, שערך הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, ועיבודי בנק ישראל.

מעבר לציפיות תרמה למיתון ירידת השכר הריאלי בסקטור העסקי, שכן חלק מהסכמי השכר נחתמו (נומינלית) כשהציפיות האינפלציוניות היו גבוהות יותר.

עלות העבודה ליחידת תוצר בסקטור העסקי ירדה ב־0.5 אחוז, בהמשך לירידה מצטברת בת 9 אחוזים בשנים 1989 עד 1991 (בעקבות עלייה חריגה לאחר תכנית הייצוב). השנה ביטאה ירידה זו ירידה בת 0.9 אחוזים של התוצר לשעת עבודה (ראה פרק ב') וירידה בת 1.4 אחוז של עלות העבודה לשעת עבודה, ושיקף התפתחויות בכיוונים מנוגדים בענפי המשק השונים. בלטו גידול ניכר בן 12 אחוזים של עלות העבודה ליחידת תוצר בענף הבנייה וירידה בת 5 אחוזים בענף התעשייה. למעט ענף הבנייה ירדה עלות העבודה ליחידת תוצר בסקטור העסקי ב־1.2 אחוזים.

שיעור האבטלה הגבוה השורר במשק הגיע לרמה גבוהה כבר ב־1989, בעקבות השפל ששרר בפעילות — שפל שנבע בחלקו מהעלייה החריגה של השכר לאחר תכנית הייצוב. בשנת 1990, שבה

לוח ד' - 2

אינדיקטורים עיקריים לשוק העבודה, 1989 עד 1992
(אלפים, ממוצעים שנתיים)

מציטבר	העלייה או הירידה לעומת השנה הקודמת				1992	1991	1990	1989	
	1992	1991	1990	1992					
1992-1991	1992	1991	1990	1992	1991	1990	1989		
492.2	147.0	225.8	119.4	3,574.4	3,427.4	3,201.6	3,082.2	האוכלוסייה בגיל העבודה	1.
254.5	87.5	120.4	46.6	1,857.8	1,770.3	1,649.9	1,603.3	כוח העבודה האזרחי	2.
100.7	30.1			1,704.0	1,673.9			ותיקים	
153.8	57.4			153.8	96.4			עולים	
65.1	20.4	29.2	15.5	207.6	187.2	158.0	142.5	הבלתי מועסקים הישראליים	3.
200.0	84.8	81.3	33.9	1,765.7	1,680.9	1,599.6	1,565.7	המועסקים המקומיים	4.
80.0	17.0			1,540.8	1,523.8			ותיקים	
109.4	50.1			109.4	59.3			עולים	
10.6	17.7	-9.9	2.8	115.5	97.8	107.7	104.9	עובדי שטחים	
51.3	14.3	27.2	9.8	486.2	471.9	444.7	434.9	המועסקים בסקטור הציבורי ¹	5.
148.7	70.5	54.1	24.1	1,279.5	1,209.0	1,154.9	1,130.8	המועסקים בסקטור העסקי ¹	6.

(1) כולל עובדי שטחים.

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

השפעת העלייה על היצע כוח העבודה היתה מועטה יחסית, הגיע שיעור האבטלה ל־9.6 אחוזים. שיעור זה המשיך לעלות עם הצטרפות העולים לשוק העבודה. עם זאת יש לזכור, כי הביקושים שנבעו מגל העלייה הביאו גם להיווצרות מקומות עבודה. חלק מגידולו של שיעור האבטלה, מקורו באבטלה מבנית — הצטרפות ניכרת של עולים, שכישוריהם שונים מאלה של האוכלוסייה הישראלית (בגלל בעיות שפה, הבדלים באיכויות ובהגדרות של המקצועות בין העולים לישראלים), לכוח העבודה מגדילה את האבטלה הכרוכה בחיפוש וחיכוך. שיעור אבטלה גבוה לאורך זמן גורם נזקים כלכליים וחברתיים, מהם לא־הפיקים: הצטמצמות העלייה בעתיד, גידול היקף ההגירה מהארץ, עליית שיעור האבטלה הטבעי, בגלל הגדלת הגרעין הקשה של האבטלה, וירידת שיעורי ההשתתפות בגלל פרישה של עובדים, שנאשו מן החיפוש, מכוח העבודה — תופעה שהתבטאה בירידת שיעורי ההשתתפות של הגברים הוותיקים השנה.

חלק מגידולו של שיעור האבטלה, בשנים האחרונות, מקורו, כאמור, באבטלה מחזורית, וחלק — באבטלה מבנית; צעדי המדיניות המקרו כלכלית צריכים לטפל בשני הסוגים. כדי להקטין את ממדי האבטלה המחזורית, דרושים צעדי מדיניות שייצרו תנאים להגברת הפעילות הכלכלית בסקטור העסקי, וכתוצאה מכך יגדל הביקוש לעובדים.

הצעדים הנדרשים בשוק העבודה קשורים לביטול חלק מההסדרים המוסדיים המגבילים את תגובת השכר לרמתה הגבוהה של האבטלה. בין הצעדים: ביטול תעריפי המינימום בסולמות השכר בסקטור הציבורי, ביטול הצמדות בין מגזרים ומשלחי יד ותיקון העיוותים בחוק שכר המינימום. השנה לא ננקטו צעדים בכיוון זה; להפך, בהסכם השכר שנחתם בסקטור הציבורי לא יושמה ההחלטה מ־1991 לבטל את ההצמדה של הסכמי השכר של חברות הסקטור הציבורי לאלו של השירותים הציבוריים. עד להבשלת פירות המדיניות, יש לשקול טיפול בבעיית האבטלה בטווח הקצר (דיון בכך — בהמשך).

נוסף על כך, כדי להקטין את שיעור האבטלה המבני, יש מקום להמשיך ולהרחיב את היקף ההכשרה המקצועית, שתביא ליתר התאמה של המובטלים בכלל ושל העולים בפרט לצורכי השוק. בהקשר של טיפול באבטלה המבנית נזכיר, שהתרת הקמתן של לשכות עבודה פרטיות ב־1991 ומיחשוב שירות התעסוקה בימים אלו יתרמו להקטנתה של אבטלת החיכוך.

2. האוכלוסייה וכוח העבודה האזרחי

האוכלוסייה הממוצעת גדלה ב־1992 ב־3.5 אחוזים, לאחר גידול של כ־6 אחוזים ב־1991. האטת קצב הגידול נובעת בעיקרה מירידת ממדי העלייה בשנה זו. עם זאת, שיעור הגידול כפול מאשר בשנים שקדמו לגל העלייה. השיעור הגבוה של העולים בגילי העבודה, בהשוואה לזה של האוכלוסייה הוותיקה, הביא לגידול רב יותר, 4.3 אחוזים, של האוכלוסייה הממוצעת בגיל העבודה. מתוך התוספת לאוכלוסייה הממוצעת בגיל העבודה מהווים העולים כ־60 אחוזים. גידול האוכלוסייה הממוצעת בגיל העבודה וגידול שיעורי ההשתתפות בכוח העבודה (לוח ד'—4) הביאו לגידול של כוח העבודה האזרחי ב־4.9 אחוזים בהשוואה ל־1991, ו־65 אחוזים מגידול זה נובעים מגל העלייה.

מספר הגברים השייכים לכוח העבודה עלה ב־3.7 אחוזים, ושיעור השתתפותם בכוח העבודה ירד מעט, בהמשך לירידה מתמשכת מ־1989 — והגיע לרמה של 61.8 אחוזים. התפתחות שיעור ההשתתפות בקרב הגברים משקפת, מחד גיסא, את עליית שיעור ההשתתפות הממוצע של העולים, עם התארכות הוותק הממוצע שלהם בארץ (כמפורט בסעיף 6), עד לשיעורי השתתפות דומים לאלו של הוותיקים, ומאידך — את ירידת שיעורי ההשתתפות של הוותיקים. ייתכן שהעמקת האבטלה ומיצוי

לוח ד' - 3

המקורות לגידול האוכלוסייה הקבועה, 1986 עד 1992

	1992*	1991	1990	1989	1988	1987	1986
	(א ל פ י ם)						
1. האוכלוסייה הקבועה בתחילת התקופה	5,058.8	4,821.7	4,559.6	4,476.8	4,406.5	4,331.3	4,266.2
2. סך הריבוי הטבעי	76.1	73.8	74.6	72.1	70.9	69.5	69.9
3. שיעור הריבוי הטבעי ¹	14.8	15.2	15.9	16.0	16.0	15.9	16.4
4. שיעור הריבוי הטבעי של היהודים ¹	11.2	11.7	12.5	12.6	13.0	13.1	14.0
5. שיעור הריבוי הטבעי של הלא-יהודים ¹	29.4	30.9	30.7	30.4	29.4	29.2	28.7
6. העלייה ברוטו ²	81.0	179.6	202.5	26.8	16.0	15.9	12.3
7. תושבים בחו"ל ³	19.9	16.3	15.0	16.1	16.6	10.2	17.1
8. מאזן ההגירה (6)-(7)	61.1	163.3	187.5	10.7	-0.6	5.7	-4.8
9. סך כל הגידול (8)+(2)	137.2	237.1	262.1	82.8	70.3	75.2	65.1
10. האוכלוסייה הקבועה בסוף התקופה (9)+(1)	5,196.0	5,058.8	4,821.7	4,559.6	4,476.8	4,406.5	4,331.3

* הנתונים לשנת 1992 הם עדיין אומדנים.

(1) לאלף נפש, מהאוכלוסייה הקבועה הממוצעת המתאימה.

(2) עולים ועוד תיירים משתקעים ועוד הבאים במסגרת איחוד משפחות (כולל מאזן ממזרח ירושלים).

(3) תושבים שיצאו אשתקד וטרם חזרו אחרי שהות של יותר מ-12 חודשים, פחות תושבים חוזרים (תושבי ישראל שחזרו לארץ לאחר היעדרויות של 12 חודש ומעלה), ועוד עולים בכוח, שיצאו לחו"ל, ותושבים שלא חזרו מביקור בירדן. ראה גם: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, שנתון סטטיסטי לישראל 1987, עמ' 141, 145-147.

ה מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

לוח ד' - 4

כוח העבודה הישראלי, נתונים נבחרים, 1980 עד 1992

העלייה או הירידה לעומת השנה הקודמת							
ממוצעים שנתיים						ממוצע שנתי	
1992	1991	1990	1992 לעומת 1989	1989 לעומת 1985	1985 לעומת 1980	1992	1991
(אחוזים)						(אלפים)	
3.5	6.1	3.1	4.3	1.6	1.8	5,121.7	4,946.3
4.3	7.1	3.9	5.1	2.0	2.0	3,574.4	3,427.4
4.9	7.3	2.9	5.0	2.6	2.2	1,857.8	1,770.3
						52.0	51.7
4.2	6.1	2.1	4.1	2.0	1.8	1,650.2	1,583.1
10.9	18.5	10.9	13.4	10.2	9.1	207.6	187.2
						11.2	10.6
4.1	6.7	3.7	4.9	2.0	2.0	1,748.3	1,678.9
3.7	6.4	2.5	4.2	1.7	1.7	1,080.9	1,042.7
						61.8	62.1
3.0	6.1	2.0	3.7	1.3	1.2	981.2	952.8
10.9	9.4	8.6	9.6	7.6	10.8	99.7	89.9
						9.2	8.6
4.4	7.4	3.9	5.2	2.0	2.0	1,825.7	1,748.9
6.7	8.7	3.4	6.2	4.0	3.0	776.6	727.9
						42.5	41.6
6.1	6.2	2.2	4.8	3.1	2.8	668.8	630.4
10.6	28.8	13.3	17.3	13.6	7.1	107.8	97.5
						13.9	13.4
18.2	-9.2	2.6	3.3	3.3	3.5	115.5	97.8

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, סקרי כוח אדם וסקרי משפחות בשטחים.

פרק

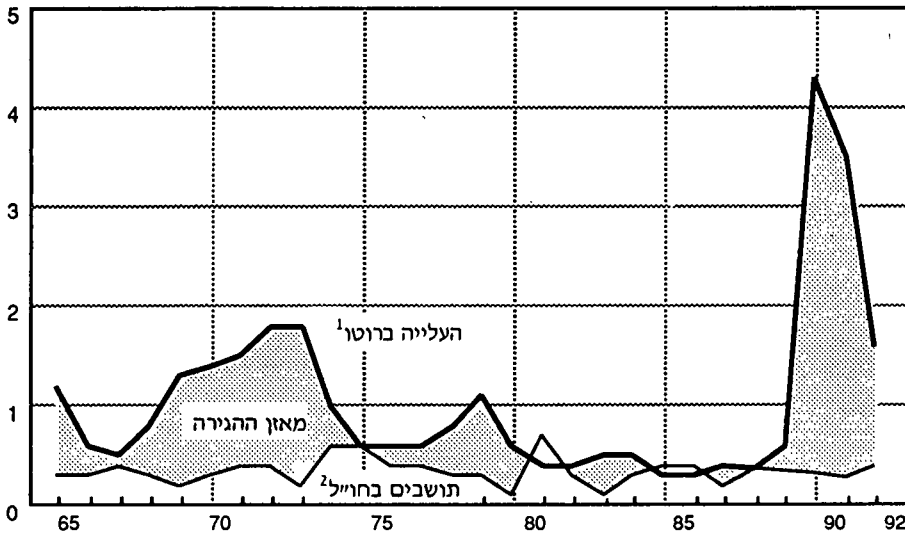
ד', התעסוקה והשכר

141

דיאגרמה ד'-1

התפתחות ההגירה, 1965 עד 1992 (אחוזים מהאוכלוסייה הקבועה)

אחוזים

(1) העלייה ברוטו - עולים ועוד אורחים משתקעים ועוד הבאים במסגרת איחוד משפחות.

(2) תושבים בחו"ל - תושבים ששהו בחו"ל 12 חודשים ויותר ולא חזרו, פחות תושבים חוזרים (תושבי ישראל שחזרו לארץ לאחר היעדרות של 12 חודשים ומעלה) ועוד עולים בכוח שיצאו לחו"ל ותושבים שלא חזרו מביקור בירדן.

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

הזכאות לרמי אבטלה מניעים חלק מהמובטלים לעזוב את שוק העבודה (השערת "העובר המתייאש"). תופעה זו עלולה להביא לירידה נוספת של שיעורי ההשתתפות, אם שיעורי האבטלה יישארו גבוהים. מספר הנשים השייכות לכוח העבודה גדל בשיעור גבוה מזה של הגברים — 6.7 אחוזים — וזאת משום שגידולה של אוכלוסיית הנשים בגיל העבודה היה רב יותר ומשום ששיעור ההשתתפות של נשים בכוח העבודה עלה, לעומת ירידה קלה בקרב הגברים. שיעור ההשתתפות של נשים בכוח העבודה עלה ל-42.5 אחוזים, בהמשך למגמה ארוכת טווח, המבטאת את עליית רמת ההשכלה של הנשים, והצורך במפרנס שני במשפחה (השערת "העובר הנוסף") — בעקבות ירידת תוחלת ההכנסה הריאלית של המפרנס הראשי, בגלל האבטלה הגבוהה והמתמשכת. גם שיעור ההשתתפות הממוצע של העולות המשיך לעלות, והיה השנה גבוה מזה שבקרב הוותיקות. בחינת שיעורי ההשתתפות של הנשים לפי גיל מלמדת על עליית שיעורי ההשתתפות של נשים בגילים 15-54 וירידת שיעורי ההשתתפות של בנות 55 ומעלה.

3. התעסוקה ותשומת העבודה בענפי המשק

מספר המועסקים המקומיים גדל ב-1992 ב-5.0 אחוזים. מספר המועסקים הישראליים עלה בשיעור נמוך יותר, 4.2 אחוזים, בעוד שתעסוקת עובדי השטחים עלתה ב-18.1 אחוזים. עלייה זו מוסברת במספרם

התפתחות מבנה התעסוקה של ישראלים, 1981 עד 1992
(אחוזים)

שיעורי הגידול השנתיים הממוצעים

1990- 1992	1986- 1989	1981- 1985	1992	1991	1990	
4.1	2.0	1.8	100.0	100.0	100.0	סך הכול
4.0	1.6	1.9	29.3	29.6	29.4	בשירותים הציבוריים
4.2	2.2	1.7	70.7	70.4	70.6	בסקטור העסקי
3.6	0.4	4.7	21.1	21.5	21.6	בתעשייה
-5.1	-1.6	-0.3	3.5	3.5	4.1	בחקלאות
0.2	5.1	-1.8	0.9	1.1	1.1	בחשמל ומים
14.5	-0.2	-1.8	6.5	6.1	5.1	בבנייה
2.7	5.9	3.1	13.9	14.1	14.5	במסחר ובשירותי אוכל
6.0	2.5	5.1	10.4	10.2	9.9	בשירותים הפיננסיים והעסקיים
3.8	1.9	0.1	6.3	6.1	6.2	בתחבורה, אחסנה ותקשורת
4.5	4.9	3.4	7.4	7.3	7.4	בשירותים אישיים ואחרים

1) סדרה חדשה מ-1985, שבה כלולים באוכלוסייה בגיל עבודה ובכוח העבודה בני 15 ומעלה (במקום בני 14 ומעלה עד כה), ואומדני האוכלוסייה וכוח העבודה מתוקנים לפי ממצאי מפקד אוכלוסין משנת 1983.
ה מקור: סקרי בוח אדם של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

הנמוך של עובדי השטחים ב-1991 בעקבות מלחמת המפרץ. חלקם של המועסקים מהשטחים בתעסוקה המקומית גדל בהדרגה מהרביע השני של 1991, והתייצב החל מהרביע האחרון שלה (לוח ד'-נ'-3). מספר העולים המועסקים ב-1992 היה כפול ממספרם ב-1991.

בשנת 1992 התרחבה התעסוקה בסקטור העסקי בשיעור גבוה מזה שבשירותים הציבוריים, 6 אחוזים ו-3 אחוזים, בהתאמה; ואת בניגוד למגמה ששררה בשנים הקודמות — התרחבות התעסוקה בשירותים הציבוריים יותר מאשר בסקטור העסקי.

גידול מספר המועסקים בסקטור העסקי ליווה את התרחבות הפעילות בסקטור זה ונסתייע גם בהורדות מסים על עבודה (שמשלם המעסיק) ובסבסוד הרחבת התעסוקה (כמפורט בסעיף השכר). בתוך הסקטור העסקי רבה השונות בין השינויים בתעסוקה בענפים השונים (לוח ד'-8). בולט במיוחד גידול מספר המועסקים בענף הבנייה — שבו נקלטו 43 אחוזים מתוספת המועסקים בסקטור העסקי. למעט ענף הבנייה התרחבה התעסוקה בכ-4 אחוזים. הגידול הרב של מספר המועסקים בבנייה הושפע מהפעילות הרבה בענף, ומעתירות העבודה היחסית של שלבי גמר הבנייה, שחלקם בפעילות גדל השנה מאוד. אשר להתפתחות על פני השנה — התרחבות התעסוקה בבנייה נמשכה ברביע הראשון והשני של

לוח 6 - ד'

תוספות של שייכים לכוח העבודה המקומי וקליטתם לפי סקטורים, 1980 עד 1992
(העלייה או הירידה, ממוצע שנתי, אלפים, מעוגל)

1992	1991	1990	-1990 1992	-1986 1989	-1980 1985
ישראלים — כל האוכלוסייה ¹					
87.5	120.4	46.6	84.8	39.3	31.6
77.7	115.2	61.5	84.8	28.6	28.6
2.5	16.9	14.1	11.2	7.6	8.1
7.3	-11.7	-29.0	-11.1	3.1	-5.1
גברים					
38.2	62.8	23.9	41.6	15.9	14.9
43.0	66.1	35.0	48.0	18.1	17.8
-2.7	4.0	3.2	1.5	0.3	1.4
-2.1	-7.3	-14.3	-7.9	-2.5	-4.2
נשים					
48.7	58.4	21.8	43.0	23.5	16.7
31.6	49.3	24.7	35.2	11.2	10.6
7.7	13.5	11.8	11.0	6.6	7.0
9.4	-4.4	-14.7	-3.2	5.7	-0.9
מועסקים מהשטחים					
17.7	-9.9	2.8	3.5	4.0	2.5
הגידול בשייכים לכוח העבודה סך הכול					
הנובע מגידול האוכלוסייה ²					
הנובע משינוי בהרכב הגילים ובמספר שנות הלימוד					
הנובע משינוי בשיעורי ההשתתפות הסגוליים ³					
סך הכול					
הנובע מגידול האוכלוסייה ²					
הנובע משינוי בהרכב הגילים ובמספר שנות הלימוד					
הנובע משינוי בשיעורי ההשתתפות הסגוליים ³					
סך הגידול במועסקים מהשטחים המוחקים בישראל					

לוח ד' - 6 (המשך)

תוספות של שייכים לכוז העבודה המקומי וקליטתם לפי סקטורים, 1980 עד 1992
(העלייה או הירידה, ממוצע שנתי, אלפים, מעוגל)

	1992	1991	1990	1990 1992	1986 1989	1980 1985
מקומיים — כל האוכלוסייה						
3. הקליטה לפי סקטורים						
סך הכול	105.2	110.5	49.4	88.4	42.5	33.6
בסקטור העסקי	72.0	54.3	26.4	50.9	24.4	16.6
בשירותים הציבוריים — שכירים	12.8	27.0	7.5	15.8	6.6	6.8
מובטלים ישראלים	20.4	29.2	15.5	21.7	11.4	10.3
גברים						
סך הכול	55.9	52.9	26.7	45.2	19.0	16.9
בסקטור העסקי	42.4	40.7	19.6	34.2	13.4	9.5
בשירותים הציבוריים — שכירים	3.7	4.5	0.6	2.9	0.8	1.1
מובטלים ישראלים	9.8	7.7	6.5	8.0	4.8	6.4
נשים						
סך הכול	48.7	58.4	21.8	43.0	23.6	16.7
בסקטור העסקי	29.3	14.1	6.0	16.5	11.0	7.1
בשירותים הציבוריים — שכירים	9.1	22.5	6.9	12.8	5.9	5.7
מובטלים ישראלים	10.3	21.8	8.9	13.7	6.7	3.9

* הנתונים אינם מסתכמים בגלל עיגולים.

(1) סדרה חדשה מ-1985, שבה כלולים באוכלוסייה בגיל העבודה ובכוז העבודה בני 15 ויותר (במקום בני 14 ויותר).

(2) בהנחה של שיעורי השתתפות ממוצעים כמו בשנה הקודמת.

(3) הפרשי שיעורי ההשתתפות מוכפלים באוכלוסייה בשנה הנדונה.

(4) לרבות עצמאיים בשירותים הציבוריים.

ה מקור : הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, סקרי כוח אדם, סקרי משפחות בשטחים המוחזקים ועיבודי בנק ישראל.

לוח ד' - 7

המועסקים ותשומת העבודה בסקטור העסקי, בסקטור הציבורי ובכלל המשק¹, 1988 עד 1992

העלייה או הירידה לעומת השנה הקודמת						
1992	1991	1990	1989	1988	1992	1991
(אחוזים)				(אלפים, ממוצע שנתי)		
א. המועסקים						
1.	מועסקים ישראלים	1,583.1	1,650.2	3.5	0.5	2.1
2.	מועסקים מהשטחים	97.8	115.5	0.4	-4.1	2.7
3.	סך כל המועסקים המקומיים (1) + (2)	1,680.9	1,765.7	3.3	0.2	2.2
4.	המועסקים בשירותים הציבוריים	471.9	486.2	4.0	1.9	2.3
5.	המועסקים בסקטור העסקי (3)-(4)	1,209.0	1,279.5	3.0	-0.4	2.1
(מיליוני שעות, ממוצע שבועי)						
ב. תשומת העבודה של המועסקים						
1.	תשומת העבודה של ישראלים	57.0	60.7	3.5	1.7	1.8
2.	תשומת העבודה של עוברים מהשטחים	3.7	4.6	-23.8	1.6	6.1
3.	סך כל תשומת העבודה המקומית (1) + (2)	60.6	65.3	1.1	1.6	2.1
4.	תשומת העבודה בשירותים הציבוריים	14.5	15.2	3.8	2.4	1.6
5.	תשומת העבודה בסקטור העסקי	46.1	50.1	0.3	1.4	2.3

(1) נתונים מעוגלים.

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.

לוח ד' - 8

המועסקים המקומיים ותשומת העבודה בסקטור העסקי לפי ענפים, 1988 עד 1992

העלייה או הירידה לעומת השנה הקודמת						
1992	1991	1990	1989	1988	1992	1991
(אחוזים)				(אלפים, ממוצע שנתי)		
5.8	4.7	2.1	-0.4	3.0	1,279.5	1,208.9
3.8	3.0	1.2	-0.5	2.3	1,086.0	1,045.8
18.6	16.6	9.6	-0.2	8.9	193.5	163.1
2.4	4.1	1.8	-3.2	-2.8	355.7	347.2
1.5	-9.6	-9.2	-1.9	-5.0	68.2	67.2
7.8	4.4	-0.6	-1.8	3.5	104.1	96.6
5.1	5.1	2.6	3.3	12.3	466.2	443.5
1.3	0.2	-0.2	-3.2	3.2	63.5	62.7
-13.7	1.2	15.3	-0.7	6.6	14.5	16.8
					10.7	10.4
(מיליוני שעות, ממוצע שבועי)						
8.7	4.7	2.3	1.4	0.3	50.1	46.1
6.6	2.9	1.1	1.0	1.0	42.3	39.7
21.6	17.1	11.8	5.1	-4.6	7.8	6.4
6.0	4.6	0.9	-0.5	-4.3	14.4	13.6
1.6	-10.6	-10.5	-1.0	-8.4	2.6	2.5
8.3	2.9	2.7	-2.3	1.4	4.2	3.8
8.6	3.6	1.9	5.1	14.8	17.9	16.5
4.0	0.2	0.4	-1.4	2.9	2.4	2.3
-10.6	-1.8	15.0	-1.4	14.5	0.6	0.7

(1) ענפים 50-59, 90-99, 73, כולל "יתר" עובדי השטחים המוחזקים (פחות עובדים בשירותים הציבוריים).

(2) הנתונים אינם מסתכמים, בשל השמטת ענף ה"לא ידוע"; נתונים מעוגלים.

ה מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.

השנה, ואילו החל מהרביע השלישי ירד מספר המועסקים. ענפים נוספים שבהם היו עליות גבוהות של מספר המועסקים, הם ענפי המסחר, השירותים והתקשורת. התרחבות ענף התקשורת בשנים האחרונות הושפעה מהצטרפות חברות חדשות לענף. בענף התעשייה, למרות גידול ניכר של התוצר, היה שיעור ההתרחבות של התעסוקה מתון יחסית, 2.4 אחוזים; עם זאת גדל במידה ניכרת, 3.5 אחוזים, מספר שעות העבודה למועסק. שיעור המיתוספים לתעשייה בסך תוספת המועסקים בסקטור העסקי היה נמוך מחלקה של התעשייה בתעסוקה בסקטור זה. בענף החשמל והמים ירד מספר המועסקים. השנה נמשכה המגמה של גידול חלקם בתעסוקה של הענפים המייצרים בעיקר מוצרים בלתי סחירים. בשנת 1992 תרמה תוספת המועסקים בענפים הבלתי סחירים למעלה מ-80 אחוזים מתוספת המועסקים בסקטור העסקי (לוח ד'-9). התעסוקה בענפים הבלתי סחירים בסקטור העסקי התרחבה בכ- 10 אחוזים, ובענפים הסחירים — בכ-2 אחוזים בלבד — וזאת למרות גידול רב יותר של תוצר הענפים הסחירים. (ראה פרק ב'). תופעה זו מוסברת הן בשוני בעתירות העבודה בענפים השונים והן בהתפתחות דיפרנציאלית של הפריזון, המושפעת בחלקה מפיגור בתגובה של היקף התעסוקה להתפתחות הייצור, ונתמכת בירידות גדולות יותר של השכר הריאלי (מנקודת ראות היצרן) בענפים הבלתי סחירים בשנים האחרונות (לוח ד'-14).

לוח ד' - 9

התפתחות התעסוקה המקומית בסקטור העסקי —
לפי ענפים סחירים ובלתי סחירים¹, 1990 עד 1992

ממוצע			
-1990			
1992	1992	1991	1990
(אחוזים)			
התרחבות התעסוקה			
1.3	1.6	1.9	0.4
הענפים הסחירים			
7.2	9.9	7.7	4.0
הענפים הבלתי סחירים ²			
התפלגות המועסקים			
48.3	46.5	48.5	49.8
הענפים הסחירים			
50.6	52.3	50.4	49.0
הענפים הבלתי סחירים ²			
1.1	1.1	1.1	1.2
לא ידוע			
התפלגות תוספת המועסקים			
14.1	13.2	20.2	9.3
הענפים הסחירים			
85.7	85.2	79.9	92.2
הענפים הבלתי סחירים ²			
0.0	1.6	-0.1	-1.6
לא ידוע			

(1) הענפים הסחירים הם: ענף התעשייה, חלק מענף החקלאות, ההובלה הימית והאווירית וחלק משירותי האוכל והמסחר.

(2) למעט שירותים ציבוריים.

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

התרחבות התעסוקה בשירותים הציבוריים הקיפה השנה את מרבית המגזרים. כמחצית מהתרחבות זו התרכזה בשירותי החינוך, שהתרחבו השנה ב־3.5 אחוזים, בהמשך לגידול ניכר בשנים הקודמות. במינהל המקומי ירד מספר המועסקים ב־5.4 אחוזים.

מספר שעות העבודה השבועיות למועסק במשק כולו עלה ב־2.5 אחוזים, בסקטור העסקי ב־2.8 אחוזים, ובשירותים הציבוריים ב־1.3 אחוזים. מנתונים אלו ומנתוני התעסוקה מתקבל, כי תשומת העבודה בסקטור העסקי גדלה ב־8.7 אחוזים, ובסקטור הציבורי — ב־4.4 אחוזים. עלייתו של מספר השעות השבועי, הן בסקטור העסקי והן בשירותים הציבוריים, מוסברת ברובה בירידת מספרן של שעות העבודה למועסק ברביע הראשון של 1991, בעקבות היעדרות עובדים בתקופת מלחמת המפרץ. ואכן, בשירותים הציבוריים המספר הממוצע של שעות העבודה למועסק בשנת 1992 אינו חורג מהממוצע השנתי בשנים שקדמו למלחמה.

גידול מספרן השבועי של שעות העבודה למועסק בסקטור העסקי הקיף את כל ענפיו, ושיעוריו בקרב עובדי השטחים היו גבוהים יותר. כשמנכים את השפעת הרביע הראשון של המלחמה, מתקבל שמספר שעות העבודה למועסק עלה בפחות מאחוז, וכי הגידול החל ברביע השני של 1991. התגובות של שוק העבודה מפרגות בדרך כלל אחרי התפתחות התוצר. בתקופה של התרחבות, שעוצמתה והמשכה אופיים איזודאות, מעדיפים המעסיקים להאריך את יום העבודה של המועסקים על חשבון הרחבת מספרם, כפי שהגדלת ניצולת ההון מקדימה את גידולו של מלאי ההון במצבים אלו. גם הזמן הדרוש לצורך הכשרת עובדים חדשים, מסביר את גידול מספר שעות העבודה למועסק ותיק, בעת התרחבות הייצור. התמריצים שניתנו להרחבת התעסוקה בחלק מהסקטור העסקי מיתנו במידת מה השפעה זו לעליית שעות העבודה למועסק — נטייה שנשענה על יתר נכונות של העובדים לעבוד יותר שעות כדי להגדיל את הכנסתם, שכן שיעורה הגבוה של האבטלה וירידת השכר הריאלי בשנים האחרונות, הביאו לצמצום ההכנסות של משקי הבית.

4. האבטלה

שיעור האבטלה עלה, והגיע לממוצע שנתי של 11.2 אחוזים — כ־208 אלף בלתי מועסקים. על פני השנה היה שיעור האבטלה (מנוכה עונתיות) יציב יחסית.

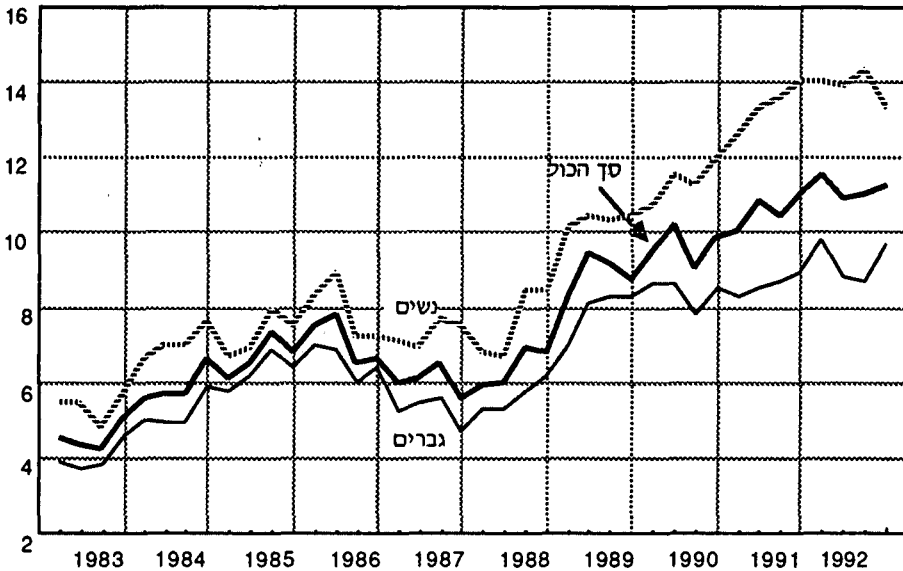
התפתחות של שיעור האבטלה החל משנות השמונים — שבהן החל גידולו — מסייעת בהסבר שיעור האבטלה הגבוה, השורר כיום במשק (לוח נ'–4). כמחצית הראשונה של שנות השמונים עלה שיעור האבטלה לכ־5 אחוזים בממוצע, לאחר כ־3 אחוזים בממוצע בשנות השבעים. חלק מהגידול משקף גם עלייה של שיעור האבטלה הטבעי. בין סיבותיו העיקריות ניתן למנות את פיתוחן של מערכות ביטוח אבטלה, שהקטינו את הלחץ על העובדים לחזור למעגל העבודה ואת הגידול המתמשך של שיעור ההשתתפות של הנשים בכוח העבודה. ההתפתחות הטכנולוגית, ועמה גידול השונות בכישורי העובדים ובדרישות המעסיקים, הביאו לעליית שיעורה של אבטלת החיכוך. כמחצית השנייה של שנות השמונים הוסיף שיעור האבטלה וגדל לכ־7 אחוזים בממוצע, והוא לא ירד מ־6–7 אחוזים גם בשנים 1986 ו־1987, שנות האצה בפעילות המשקית. לאחר תכנית הייצוב הנהיגה הממשלה מדיניות של משמעת פיסקלית, שהתבטאה בהקטנת נכונותה לקלוט מועסקים בסקטור הציבורי בשנים של פליטת עובדים מהסקטור העסקי, ושל נכונותה לתמוך במפעלים מפסידים רק כדי למנוע את סגירתם; שינוי זה תרם לגידול הרכיב המבני של האבטלה.

דיאגרמה ד'-2

אינדיקטורים לאבטלה, 1983 עד 1992

(נתונים רבעוניים ומנוכי עונתיות, אחוזים מכוח העבודה האזרחי)

אחוזים

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, סקר כוח אדם, משרד העבודה, שירות התעסוקה.

בשנת 1989 עלה עוד שיעור האבטלה ל-8.9 אחוזים. השפל, ששרר בפעילות הכלכלית לקראת סוף שנות השמונים, ונבע בחלקו מעליות שכר גבוהות (לוח ד'-1), הביא לפיטורי עובדים ולגידול הרכיב המחזורי של האבטלה. כוחם של איגודי העובדים מקשה על הורדת השכר הריאלי של העובדים הוותיקים לרמתו הקודמת; ולפיכך יש לעליית שכר זו השפעה פרמננטית על שיעור האבטלה. תהליכי התייעלות במשק (למשל כור) — שתחילתם לאחר תכנית הייצוב — ובמסגרתם נפלטו עובדים רבים, תרמו לגידול הרכיב המבני של האבטלה לקראת סוף שנות השמונים. גם הגידול הנוסף של שיעור ההשתתפות בכוח העבודה החל משנת 1988 (חלקו בתגובה לגידול שיעור האבטלה), תרם לעליית שיעור האבטלה. כבר בשנת 1990, שבה טרם ניכרה השפעתם של העולים על היצע העבודה, הגיע שיעור האבטלה ל-9.6 אחוזים. הגידול הרב של כוח העבודה האזרחי בשנים 1991 ו-1992, בעיקר עקב הצטרפות העולים, תרם לגידול הנמשך של שיעור האבטלה בשנים אלו, והצורך בהתאמת כישוריהם של העולים לצורכי המשק הגדיל את הרכיב המבני של האבטלה.

גידול שיעור האבטלה בשנת 1992 משקף, מחד גיסא, את ירידת שיעור האבטלה הממוצע בקרב העולים מ-39 אחוזים ב-1991 ל-29 אחוזים השנה, עקב התארכות השהות הממוצעת בארץ תוך גידול חלקם בכוח העבודה האזרחי, ומאידך — את עליית שיעור האבטלה בקרב הוותיקים מ-9 אחוזים בשנת 1991 ל-9.6 אחוזים ב-1992, לאחר ירידתו בשנה הקודמת. עליית שיעור האבטלה בקרב הוותיקים

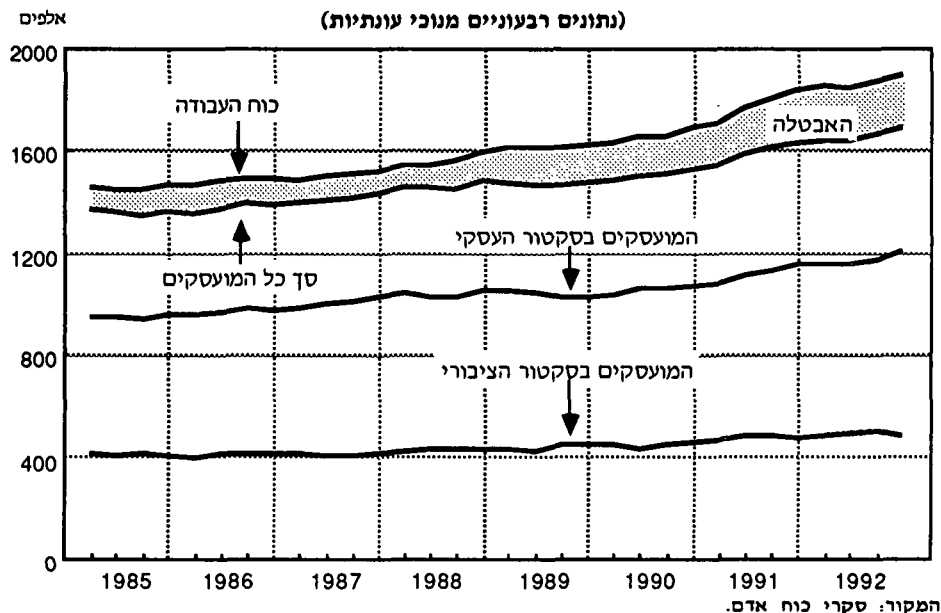
לוח ד' - 10

מאפייני הבלתי מועסקים, 1988 עד 1992
(אחוזים)

1992	1991	1990	1989	1988	
(השיעור בקרב הבלתי מועסקים)					
26.5	30.1	29.6	32.2	40.7	1. חיפשו עבודה 1-8 שבועות
33.2	25.8	27.6	25.2	19.8	2. חיפשו עבודה 27 שבועות ויותר
42.0	39.3	41.6	42.8	42.1	3. מפרנסים ראשוניים (ראשי משפחות)
44.0	42.8	48.4	53.8	53.4	4. עברו כ־12 החודשים האחרונים מזה: (האחוזים מתוך קבוצה 4)
51.8	59.1	60.3	60.9	50.8	א. פוטרו מעבודתם
14.7	18.7	18.8	19.0	24.5	ב. התפטרו מעבודתם
25.3	25.3	27.2	26.6	25.8	ג. עיסוקם האחרון בתעשייה
13.5	15.6	14.4	13.9	13.3	ד. עיסוקם האחרון בשירותים הציבוריים
48.0	48.0	52.0	53.1	53.4	5. ההתפלגות לפי מין: שיעור הגברים
					6. ההתפלגות לפי שנות לימוד
14.9	14.3	17.9	18.6	17.0	8-0 שנים
57.9	57.3	62.0	61.6	63.3	9-12 שנים
26.9	28.2	19.7	19.8	19.7	13 שנים ויותר
					7. ההתפלגות לפי קבוצות גיל
31.9	32.3	34.6	36.3	38.5	גילאי 15-24
28.0	28.8	29.8	31.2	30.4	גילאי 25-34
33.5	31.5	30.5	27.6	27.0	גילאי 35-54
6.6	7.5	5.0	4.8	4.0	גילאי 55 ומעלה
8.2	7.9	8.4	8.6	8.5	8. חיילים משוחררים
(שיעור הבלתי מועסקים בקרב הקבוצות השונות)					
					9. האבטלה לפי קבוצות גיל
23.2	22.4	22.0	20.7	15.8	גילאי 15-24
11.2	10.8	10.0	9.6	6.8	גילאי 25-34
8.4	7.5	6.7	5.7	4.1	גילאי 35-54
6.1	6.4	3.8	3.4	2.0	גילאי 55 ומעלה
(שיעור הבלתי מועסקים)					
					10. האבטלה לפי מחוזות
10.8	10.9	9.4	8.5	7.3	ירושלים
10.4	9.9	9.0	9.1	6.6	הצפון
13.5	13.0	10.7	9.5	7.0	חיפה
10.4	10.4	9.5	8.4	5.6	המרכז
10.4	9.4	8.8	8.3	5.5	תל-אביב
13.8	12.2	11.8	11.4	8.5	הדרום
11.2	10.6	9.6	8.9	6.4	סך הכול

המקור: סקרי בוח אדם של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (בחלקם — נתונים שלא פורסמו).

דיאגרמה ד'-3
כוח העבודה, התעסוקה בסקטור הציבורי והעסקי והאבטלה,
1985 עד 1992
(נתונים רבעוניים מנוכחים עונתיים)

מלמדת, שאת גידול שיעור האבטלה אין לייחס במלואו לאבטלת חיכוך — תוצאת הצטרפותם של העולים, המאופיינים בכישורים שונים מאלה של הוותיקים.

גידול שיעור האבטלה הקיף את הנשים והגברים. חלקן של הנשים בקרב הבלתי מועסקים נשאר השנה יציב — לאחר גידולו בשנים 1989 עד 1991, בד בבד עם עליית שיעור השתתפותן. גם השנה היה שיעור גידולה של אוכלוסיית הנשים בגיל העבודה גבוה מזה של הגברים, ושיעור השתתפותן בכוח העבודה עלה, בעוד ששיעור ההשתתפות של הגברים ירד מעט. השפעת היצע זו, של גידול חלק הנשים בקרב הבלתי מועסקים, קווצה על ידי התרחבות תעסוקת הנשים בסקטור העסקי מעבר לזו של תעסוקת הגברים — אף כי מרבית תוספת התעסוקה היתה השנה בענפים שבהם חלק הנשים קטן יחסית.

בחינת מאפייני האבטלה (לוח ד'-10) מלמדת, שיותר ממחצית מן המובטלים למדו 9-12 שנים, אולם משקלם של בעלי ההשכלה הגבוהה בקרב המובטלים בשנתיים האחרונות גבוה הרבה יותר מאשר בעבר. התפתחות זו משקפת את השיעור הגבוה של בעלי השכלה אקדמית בקרב העולים — ששיעור האבטלה אצלם גבוה מן הממוצע במשק — ובקרב המצטרפים החדשים לכוח העבודה מהאוכלוסייה הוותיקה. מהנתונים עולה, כי שיעור האבטלה גבוה במיוחד אצל גילאי 15-24, וכי כ-60 אחוזים מהמובטלים הם מתחת לגיל 35. חלקם של המובטלים בקרב גילאי 35 ומעלה גדל בשנים האחרונות; משקלם הגבוה יחסית של העולים בקבוצת גיל זו ויתרונם של הצעירים שבקרב העולים על המבוגרים שבהם בשוק העבודה, תרמו לגידול זה. שיעור האבטלה גבוה בכל המחוזות, ובמיוחד במחוזות הדרום וחיפה.

בחינת התפלגותם של מקבלי דמי האבטלה לפי הענף הכלכלי שבו הועסקו מעידה, שגם השנה כשליש ממקבלי דמי האבטלה נפלטו מענף התעשייה, המעסיק רק כ-20 אחוזים מכלל המועסקים

במשק — ואילו מהשירותים הציבוריים, שבהם מועסקים כמעט 30 אחוזים מסך המועסקים במשק, נפלטו רק כרבע ממקבלי דמי האבטלה. השיעור הגבוה של מקבלי דמי אבטלה שנפלטו מהתעשייה קשור גם לניירות הרבה יחסית של עובדים בענף זה.

לוח ד' - 11

מאפייני האבטלה — אינדיקטורים לעומק האבטלה, 1988 עד 1992

1992 ¹	1991 ¹	1990	1989	1988	
(א ל פ י ם)					
67.5	47.2	42.4	35.2	19.5	מחפשים עבודה יותר מ־27 שבועות ²
מ ת ו כ ם					
48.8	35.4	33.2	27.6	15.1	מחפשים עבודה 27–53 שבועות
19.9	12.9	10.4	8.3	4.7	מחפשים עבודה יותר מ־53 שבועות
116.2	107.1	81.6	65.9	46.0	לא עברו כ־12 החודשים האחרונים ²
(י מ י ם)					
127	122	119	107	101	מספר הימים הממוצע לקבלת דמי אבטלה
(אחוזים מסך כל מקבלי דמי האבטלה)					
54.1	48.5	46.1	38.5	32.1	הממצים את מלוא תקופת הזכאות לדמי אבטלה
(אחוזים מסך כל המובטלים)					
33.2	25.8	27.6	25.2	19.8	מחפשים עבודה יותר מ־27 שבועות
מ ת ו כ ם					
23.5	18.9	21.0	19.4	15.1	מחפשים עבודה 27–53 שבועות
9.6	6.9	6.6	5.8	4.7	מחפשים עבודה יותר מ־53 שבועות
56.0	56.7	51.7	46.2	46.0	לא עברו כ־12 החודשים האחרונים

(1) משקלם הגבוה של העולים הנמצאים בכוח העבודה זמן קצר יחסית, ולא עברו כ־12 החודשים האחרונים, גורם להטיות כלשהן בחלק מהאומדנים למדידת עומק האבטלה.

(2) הנתונים אינם נגזרים מן הסעיף באחוזים, בשל עיגולי המספרים המקוריים.
המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, המוסד לביטוח לאומי.

אינדיקטורים שונים מצביעים על העמקת האבטלה (לוח ד'–11): חלקם של המובטלים המחפשים עבודה למעלה מ־27 שבועות גדל ב־1992, ומספרם גדל פי שלושה ויותר בין השנים 1988 ו־1992. גידול זה משקף את גידול חלקם של המובטלים המחפשים עבודה בין חצי שנה לשנה, ושל אלה המחפשים עבודה יותר משנה. מספר הימים הממוצע שמשולמים בגינם דמי אבטלה המשיך לעלות ב־1992, וחלק המובטלים שמיצו את תקופת זכאותם לדמי אבטלה גדל, דבר שהתבטא גם בגידול ניכר של מספר תובעי הבטחת הכנסה (הישראלים) ושל חלקם בקרב המובטלים.

שיעורי אבטלה גבוהים במשך זמן רב גורמים נזקים כלכליים וחברתיים, מהם לא־הפיכים. בראש ובראשונה הם מקטינים את הסיכויים של העולים למצוא תעסוקה או תעסוקה הולמת, ותורמים להקטנת היקף העלייה, ולגידול שיעור ההגירה מהארץ (של וותיקים ועולים). נוסף על כך הופך חלק מגידולו של שיעור האבטלה לפרמננטי¹. שיעורי אבטלה גבוהים ומתמשכים מרחיבים את הגרעין הקשה של המובטלים, שסיכוייהם למצוא תעסוקה בעתיד נמוכים. שהות ארוכה מחוץ למעגל התעסוקה מביאה לאבדן חלק מהונו האנושי של המובטל, מקטינה את יכולתו להשתמש בניסיונו הקודם בעבודה כמאותת לכישוריו, ובכך פוגעת בכושרו למצוא תעסוקה בעתיד. לפיכך, שיעורי אבטלה גבוהים במשך זמן רב גורמים להגדלת שיעור האבטלה הטבעי ולפרישה מכוח העבודה של אנשים שנאשו מן החיפוש הממושך. ירידת שיעורי ההשתתפות בקרב הוותיקים השנה מצביעה על תופעה זו ("העובר המתיאש"), שגם מטה כלפי מטה את שיעור האבטלה הנמדד.

תופעות אלו מרגישות את הצורך ליצור את התנאים הדרושים לצמיחה בתקיימא של הסקטור העסקי, ובשוק העבודה ייווצרו תנאים כאלה כשיפוחת משקלם של אותם הסכמים מוסדיים היוצרים קשיחות במערכת השכר; ביטול ההסכמים האלה יביא להגמשת שוק העבודה, ובכך — להקטנת ממדי האבטלה. הזמן הממושך שיחלוף עד להבשלת פירות המדיניות, הימשכות שיעוריה הגבוהים של האבטלה והעמקתה, וכן החשש כי עם המשך ההאטה הצפויה בענף הבנייה יוסף ויגדל שיעור האבטלה, מעלים את השאלה בדבר הצורך לנקוט גם מדיניות תעסוקה בטווח הקצר², כדי למנוע את התרחבות הגרעין הקשה של האבטלה. עם זאת יש להבטיח את זמניותם של פתרונות התעסוקה היוזמה ולמוער את פגיעתם ביעילות הכלכלית — שכן הם עלולים להקטין את הלחץ לירידת שכר וכן את הלחץ והיכולת לחפש תעסוקה ארוכת טווח.

באפריל 1991 ובדצמבר 1992 (במסגרת "חוק ההסדרים") הוחמרו תנאי הזכאות לרמי אבטלה, במטרה להגדיל את נכונותם של המובטלים לקבל עבודה. הסיבה העיקרית לרמת האבטלה הגבוהה היא מחסור במקומות עבודה, ולא סירוב של המובטלים לקבל עבודות. לפיכך יש למקד את הטיפול באבטלה בצעדים שיעודדו את הגברת הפעילות, ולכן יביאו להגדלת הביקוש לעובדים, ולהימנע מהחמרת יתר של תנאי הזכאות ב"חוק ביטוח אבטלה", שנועד, בין השאר, לאפשר למובטלים פרק זמן לחיפוש תעסוקה ההולמת את כישוריהם — אולם להגביר את אכיפת החוק. העובדה שחלק לא קטן ממקומות העבודה המוצעים על ידי לשכות העבודה אינם מאוישים על ידי מובטלים ישראלים, יחד עם מיעוט הסירובים הנרשמים בלשכות, מצביעים על קשיים באכיפת חוק זה ועל מיעוט השימוש בסנקציות נגד מפרייו. נראה שהמצב בתחום זה עדיין טעון תיקון. הוועדה המקצועית שבחנה את החוק (במארכ 1993) המליצה להחמיר את הסנקציה על סירוב ולהטיל סנקציה על "מתחזים" למובטלים — אך לא טיפלה באי רישום סירובים.

בשנים האחרונות הורחב השימוש בהכשרה מקצועית, ויש כוונה להוסיף ולהרחיבו בשנת 1993. הכשרה מקצועית מטרתה להתאים את ההון האנושי של כוח העבודה לדרישות המשק; כדי להבטיח שתוכני הלימוד אכן יותאמו לצורכי המפעלים, רצוי לנהל את ההכשרה בתיאום עם המעסיקים.

¹ תופעה זו מכונה בספרות הכלכלית של שוק העבודה — hysteresis.

² ברביע הראשון של 1993 הוצעו מקומות עבודה בייעור ובחפירות ארכיאולוגיות, כפתרונות תעסוקה בטווח הקצר.

השכר הנומינלי למשרת שכיר עלה ב־1992, בממוצע במשק כולו, בכ־13 אחוזים, בסקטור העסקי בכ־14 אחוזים, ובשירותים הציבוריים בכ־11 אחוזים. עליות נומינליות אלו משקפות עלייה בת 1.1 אחוזים של השכר הריאלי (מנקודת ראות העובד) במשק כולו, עלייה בת 1.7 אחוזים בסקטור העסקי וירידה קלה, בת מחצית האחוז, בשירותים הציבוריים. זאת בניגוד למגמה ששררה בשנתיים הקודמות — ירידת השכר הריאלי בסקטור העסקי ועלייתו בשירותים הציבוריים.

התפתחות השכר למשרת שכיר בסקטור העסקי עשויה להטעות, עקב עלייה ניכרת, 2.4 אחוזים, של מספר שעות העבודה לשכיר, לאחר שנים מספר שבהן לא השתנה מספרן. ואכן, התפתחותו של השכר לשעת עבודה מלמדת, כי גם השנה התבטא שיעור האבטלה הגבוה בהמשך הלחץ לירידת השכר — והשכר הריאלי לשעת עבודה בסקטור העסקי ירד בשיעור של אחוז אחד.

השכר לשעת עבודה	שעות העבודה לשכיר ¹	השכר למשרת שכיר ¹	
(שיעורי השינוי, אחוזים)			
-1.2	2.3	1.1	סך הכול
-0.7	2.4	1.7	בסקטור העסקי
-1.1	2.4	1.3	בסקטור העסקי ללא בנייה
4.3	-1.6	2.6	בחקלאות
6.6	2.5	9.3	בבנייה
-1.6	3.6	1.9	בתעשייה
1.6	3.1	4.7	בחשמל ובמים
-1.1	2.4	1.3	במסחר ובשירותים
0.8	-0.8	0.0	בתחבורה ובתקשורת
-0.7	1.9	1.2	בשירותים הפיננסיים
-3.6	5.1	1.3	בשירותים האישיים
-1.5	1.0	-0.5	בשירותים הציבוריים

(1) המקור לשכר למשרת שכיר הוא נתוני המוסד לביטוח לאומי, ואילו המקור לשעות העבודה לשכיר הוא סקרי כוח אדם.

למרות הגמשת מערכת השכר בשנים האחרונות (המשתקפת בירידות שכר החל מ־1989, לאחר עליות שכר חריגות בשנים 1986 עד 1988) — כתוצאה משיעור האבטלה הגבוה והמתמשך, שהביא גם להפחתת חלקם של ההסכמים המוסדיים בקביעת השכר — רגישותו של השכר לרמת האבטלה עדיין מוגבלת. זאת בגלל מבנה שוק העבודה, המאופיין בקשיחויות, שחלקן נעוצות בגורמים מוסדיים וחלקן — בטבעו הבסיסי של הקשר בין עובדים ומעסיקים. מבנה זה — שבו נקבע השכר במשא ומתן בין המעסיקים לאיגודי העובדים, המייצגים את האינטרסים של העובדים ולא של המובטלים — מגביל בהכרח את יכולתם של המובטלים להביא לירידת שכר — שהרי בכוחו של האיגוד למנוע את פיטוריהם

³ השכר למשרת שכיר מחושב כסך כל תשלומי שכר חלקי סך כל השכירים שהועסקו (לא מתוקנן בגין היקף משרה). לכן יש לזכור, שחלק משינויי השכר למשרת שכיר הם שינויים טכניים, הנובעים משינויים בהיקף המשרה של המועסקים, במספר ימי העבודה לשכיר וכיו"ב.

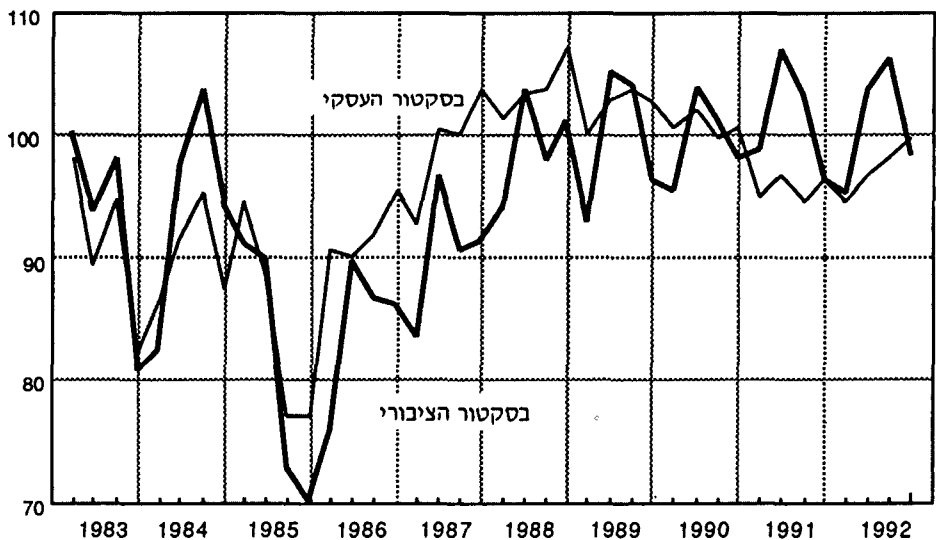
לוח ד' - 12

העלייה או הירידה של השכר הריאלי הממוצע למשרת שכיר¹, 1981 עד 1992
(כל שנה לעומת קודמתה, אחוזים)

שיעורי הגידול המצטברים										
-1989	-1986	-1981								
1992	1988	1985	1992	1991 ³	1990	1989	1988	1987	1986	
1.6	22.4	0.3	-0.5	1.6	0.2	0.3	9.8	7.1	4.1	בשירותים הציבוריים
-6.5	23.4	8.2	1.7	(-3.4)-5.0	-1.6	-1.7	4.7	8.0	9.1	בסקטור העסקי
-5.2	22.6	8.4	1.3	-3.7	-1.2	-1.7	5.0	7.5	8.6	בסקטור העסקי למעט בנייה
15.0	25.3	1.8	2.6	(-5.9)-12.5	-4.6	-0.8	4.2	9.4	9.9	בחקלאות, ייעור ודיג
-0.3	18.8	13.8	1.9	-3.0	0.0	0.9	3.7	7.1	7.0	בתעשייה
5.6	20.0	7.5	4.7	1.0	-1.8	1.6	5.5	13.4	0.3	בחשמל ומים
-11.5	35.6	-1.9	9.3	(-2.7)-13.3	-4.5	-2.2	3.4	16.3	12.8	בבנייה
-6.1	26.8	15.5	1.3	-2.5	-2.4	-2.6	5.5	7.8	11.5	במסחר, שירותי אוכל והארחא
-1.8	24.4	4.0	0.0	1.5	0.1	-3.4	3.5	10.1	9.2	בתחבורה, אחסנה ותקשורת
-9.6	26.3	3.4	1.2	-5.3	-0.9	-4.8	8.1	5.1	11.2	בשירותים הפיננסיים והעסקיים
-10.2	43.4	3.0	1.3	-3.2	-3.4	-5.2	6.5	14.5	17.6	בשירותים אישיים ואחרים
-4.1	23.3	5.9	1.1	(-1.7)-3.0	-1.0	-1.3	6.0	7.9	7.8	בכל המשק
										השכר הריאלי הפנוי
1.4			1.3	-0.4	1.2	-0.7	5.0			למשרת שכיר ²

- (1) נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, מתוך רוחות מעבירים למוסד לביטוח לאומי, מנוכים במדר המחירים לצרכן באותו חודש.
- (2) בניכוי ההשפעות של שינויים בנטל המס הישיר (ניכויים משכר העובדים למס הכנסה ולביטוח הלאומי) על השכר. האומדן הוא תחשיבי ומקורב, ולכן יש לקבלו בזהירות. (על שיטת האומדן ראה פרק ה', "הסקטור הציבורי", לוח ה'-11).
- (3) בעקבות חובת רישום עובדי שטחים, שהוחלה בריבוע הראשון של 1991, עלה משקל עובדי השטחים בחישוב השכר, ולכן שכר העובדים המקומיים (כולל עובדי שטחים) מוטה כלפי מטה בהשוואה לשנים קודמות. משום כך חושב השכר גם ללא עובדי שטחים בשכר הכולל, בסקטור העסקי, בחקלאות ובבנייה שבהם חלקם של עובדי השטחים הוא משמעותי. הנתונים שבסוגריים אינם כוללים את עובדי השטחים.
- ה מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.

דיאגרמה ד' - 4
מדדי השכר הריאלי הממוצע למשרת שכיר בסקטור העסקי
ובשירותים הציבוריים, 1983 עד 1992
(100 = 1989)

המקור: נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (מתוך דוחות המעבידים לביטוח הלאומי), מנוכס במדד המחירים לצרכן - ניכוי חודשי.

של עובדים מאוגדים ואת החלפתם בעובדים לא מאוגדים, המקבלים שכר נמוך יותר (תיאורית insider-outsider). השפעתם הממתנת של איגודי העובדים על תגובת השכר למצב הכלכלי בלטה השנה בתעשיות הביטחוניות, המאופיינות ברמת איגודיות גבוהה, ולכן — ברמת שכר גבוהה ובקשיחות. תעשיות אלו, למרות היותן נתונות במשבר, מתקשות להוריד את רמת השכר הגבוהה המשולמת בהן, כמתחייב מתהליך ההתייעלות.

הצעדים השונים שננקטו בשנתיים האחרונות, במטרה להוזיל את עלות העבודה ולהרחיב את התעסוקה בסקטור העסקי, פעלו להקטנת הלחץ להורדת השכר בסקטור העסקי. צעדים אלה כללו הפחתה של תשלומי המעביד לביטוח לאומי, ביטול מס המעסיקים (צעדים הפועלים להוזלת העבודה של מועסקים ותיקים וחדשים) וסכסוך הגרלתה של מצבת כוח האדם (צעד הפועל להוזלה בשוליים). כמו ממרבית הסובסידיות, או מהפחתות המסים, נהנים הן הצרכנים והן היצרנים, ובמקרה זה המעסיקים — דרך הקטנת העלויות הנלוות לשכר; לפיכך נהנים גם העובדים — דרך הקטנת הלחץ של המעסיקים להוזיל את עלות העבודה על ידי הורדת שכרם.

בשנת 1991 התקבל החוק לתמרוץ הרחבת התעסוקה בסקטור העסקי. בהתאם לתיקון בחוק, שהתקבל ביולי 1991, מקבל המעסיק בסקטור העסקי (שעמד בתנאי זכאות הקבועים בחוק) שליש משכרו של כל עובד נוסף בשנה הראשונה ורבע משכרו בשנה השנייה — עד לתקרת שכר של 3,000.

שקלים (סכום המתעדיכן בכל רביע, בהתאם לשינוי במדד המחירים לצרכן). סבסוד זה פועל במישרין להעלאת שכרם של העובדים הנוספים. הואיל והאיגודים מגינים על שכרם של העובדים הוותיקים יותר מאשר על שכר החדשים, מורד השכר הממוצע במפעל, בדרך כלל, באמצעות תשלום שכר נמוך יחסית לעובדים חדשים⁴.

עד סוף דצמבר 1992 שולמה הסובסידיה בגין העסקתם של כ־67 אלף עובדים נוספים. במחצית השנייה של שנת 1991 היה מספר העובדים החודשי הממוצע שבגינם התקבל התמריץ כ־12,500, ובמחצית הראשונה של 1992 — כ־32,600.

האטת קצב האינפלציה מעבר לציפיות תרמה גם היא למיתון ירידת השכר לשעת עבודה בסקטור העסקי, שכן חלק מהסכמי השכר בסקטור העסקי נחתמו (נומינלית) כשהציפיות האינפלציוניות היו גבוהות יותר. תרומה זו נאמדת בכאחוז.

הסכם תוספת הווקר, המפצה על 85 אחוזים מההתייקרות מעבר ל־3 אחוזים בכל מחצית השנה, פיצה על כמחצית מן ההתייקרות בפועל בשיעורי האינפלציה ששררו במשך מאז 1988. בשיעורי אינפלציה נמוכים יותר של 9–10 אחוזים (ששררו ב־1992) מפצה ההסכם רק על כשליש מההתייקרות, ומכאן שתרומתו לעליית השכר הנומינלי היא כ־3 אחוזים.

השיעור הגבוה של המועסקים החדשים, המצטרפים, ברוב המקרים, ברמות שכר התחלתיות, תרם לירידת השכר הממוצע. התפלגות תוספת המועסקים השנה מלמדת, שכ־75 אחוזים מהמועסקים הנוספים הועסקו בענפים שבהם השכר הממוצע למשרת שכיר נמוך מהממוצע בסקטור העסקי. לכן, ברומה לשנתיים הקודמות, פעל גם השנה שינוי ההרכב הענפי של המועסקים להורדת השכר הנמדד. בתוך הסקטור העסקי בולטות עליות שכר בענפי הבנייה, החקלאות, החשמל, המים, התחבורה והתקשורת (לוח ד'–12). עליית השכר בענף הבנייה לוותה בהתרחבות בת 19 אחוזים של התעסוקה (לעומת הממוצע ב־1991), ובאה לאחר ירידת שכר ניכרת בשנתיים הקודמות. אין לנו הסבר להתפתחותו של השכר בענף זה בשנים האחרונות. בענפי החשמל, המים, התחבורה והתקשורת, שבהם רמת השכר גבוהה, נרשמה לאורך זמן עליית שכר חריגה, הקשורה באופיים המונופוליסטי של ענפים אלו ובפעילותם של איגודי עובדים חזקים.

השוואת התפתחות השכר למשרת שכיר בתוך הסקטור העסקי בין הענפים המייצרים בעיקר מוצרים סחירים לאלו המייצרים בעיקר מוצרים־בלתי סחירים (לוח ד'–14) מלמדת על עליית השכר היחסי למשרת שכיר בענפים הסחירים בהשוואה ללא־סחירים. עם זאת בניכוי גידולו של מספר שעות העבודה לשכיר ירד השכר לשעת עבודה בשני הסקטורים, אולם שיעור הירידה בענפים הסחירים היה קטן יותר מאשר בלא־סחירים. מגמה זו קשורה ביתר הרגישות של הענפים, המייצרים מוצרים לא־סחירים, לתנאי שוק העבודה, בהיותם פחות מאורגנים. נוסף על כך תורם חלקם הגדול של המפעלים ההסתדרותיים והממשלתיים בענפים הסחירים להקטנת רגישותם של ענפים אלו לתנאי השוק. הפער בשיעורי השינוי של השכר למשרת שכיר מנקודת ראות המעסיק (כלומר בניכוי מדד המחירים ליצרן), בשני הסקטורים,

⁴ תמרוץ הרחבת התעסוקה בסקטור העסקי תורם, מצד אחד, להרחבת התעסוקה, אך מהצד האחר מעורר בעיות של יעילות: (א) החוק מפלה בין מעסיקים שונים; כך, למשל, ניתנת הסובסידיה רק למעסיקים שהעסיקו לפחות חמישה עובדים. (ב) קיימת בעיית אכיפה ואין אפשרות למנוע דיווח יתר על התרחבות התעסוקה ללא עלות תקציבית גבוהה. (ג) בגלל זמניותו של החוק, מתמרץ הסבסוד בעיקר עובדים זמניים ולא מיומנים, שתקופת הכשרתם קצרה יותר.

נוסף על כך נהנה המעסיק מהחזר כספי בגין גידול התעסוקה, שהיה נוצר גם ללא הסבסוד. עם זאת, בהשוואה להפחתות מסים על עבודה לכלל המועסקים, מתמצנת דרך סבסוד זו את הרחבת התעסוקה יותר, בהיותה מסבסדת רק בשוליים.

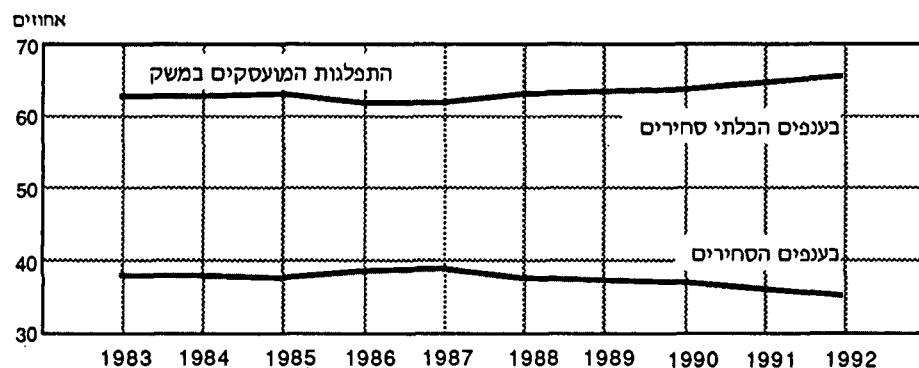
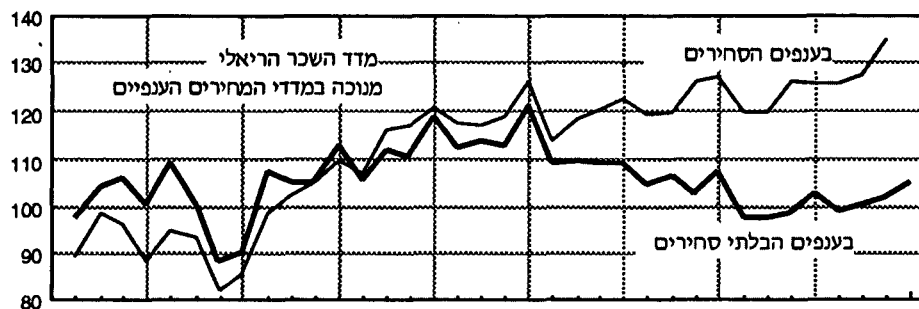
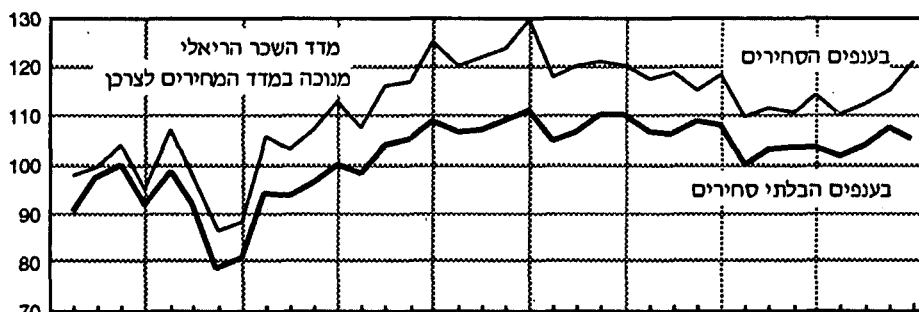
השכר ברוטו לשענה, לשכירים ישראלים, במגזר העסקי, לפי רכיבים, 1985 עד 1992
(השינוי באחוזים, כל שנה לעומת קודמתה)

השינוי בשכר בניכוי מדר המחירים לצרכן ¹		השינוי בשכר הכולל בגין						
השכר הכולל (9)	לאחר תוספת היוקר והסכמי שכר כלל ארציים ³ (8)	לאחר תוספת היוקר (7)	השינוי בשכר הכולל ששולם בפועל ² (6)	מה שמעבר לתוספת היוקר ולהסכמי השכר הכלל ענפיים (5)			תוספת היוקר כאחוז מהשינוי במדר המחירים לצרכן (1)-(3)-(2)	מדר המחירים לצרכן ² (1)
				תוספת היוקר והסכמי השכר הכלל ענפיים ² (4)	תוספת היוקר (3)	תוספת היוקר (3)		
-7.5	-24.5	-31.5	299.7	22.3	226.7	196.2	58.4	336.1
8.6	-10.3	-12.4	69.4	19.3	42.0	38.8	68.6	56.6
11.1	-2.8	-7.6	33.3	14.3	16.6	10.8	54.0	20.0
2.4	-4.8	-5.3	19.0	7.6	10.6	10.0	61.7	16.2
-4.3	-9.6	-9.6	15.0	5.8	8.7	8.7	43.1	20.2
-1.7	-7.4	-7.4	15.2	6.2	8.5	8.5	49.7	17.1
-3.1	-7.5	-7.5	15.4	4.9	10.0	10.0	52.6	19.0
-0.7	-5.9	-5.9	11.2	5.4	5.5	5.5	45.5	12.1

פרק ד', התעסוקה והשכר

- (1) השינוי השנתי חושב לאחר ניכוי השכר לכל חודש במדר המחירים לצרכן.
(2) ממוצעים גיאומטריים של השינויים בכל חודש לעומת החודש המקביל בשנה הקודמת.
(3) אינו כולל את השפעת השינויים בשכר המינימום.
ה מקור : נתוני המכון למחקר כלכלי חברתי של ההסתדרות הכללית.

השכר הריאלי והמועסקים במשק, 1983 עד 1992¹

(1) על הסיווג לסחירים ולא סחירים ראה הערה 1 בלוח ד'-9.

המקור: נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (מתוך דוחות המעבידים לביטוח הלאומי), מנוכים בממד המחירים לצרכן - ניכוי חודשי.

לוח ד' - 14

שיעורי השינוי בשכר הריאלי לעובד ולמעסיק לפי מגזרים^{1,2} ובענפי המשק הראשיים, 1985 עד 1992
(אחוזים)

מצטבר									
1989-	1986-								
1992	1988	1992	1991	1990	1989	1988	1987	1986	1985
השכר הריאלי למשרת שכיר									
מנוכה במחירים לצרכן									
-7.3	31.1	2.8	-5.0	-1.8	-3.4	6.3	8.5	13.7	-4.4
בענפים הבלתי סחירים									
-3.6	23.9	2.2	-4.9	-0.7	-0.2	4.1	8.7	9.5	-7.2
השכר הריאלי למשרת שכיר									
מנוכה במחירים ליצרן									
-12.5	19.0	2.7	-6.0	-4.2	-5.4	3.3	4.0	10.8	-5.5
בענפים הבלתי סחירים ³									
9.4	34.0	3.9	-0.4	5.1	0.5	5.1	10.2	15.8	-4.5
השכר הריאלי למשרת שכיר									
מנוכה במחירים ליצרן									
6.4	36.6	4.2	0.8	4.0	-2.6	4.2	11.1	17.9	-4.8
בתעשייה									
12.6	17.0	7.3	-8.1	2.1	11.7	6.6	5.2	4.4	-9.7
בחקלאות									
-7.8	51.8	5.8	-2.8	-7.1	-3.6	9.5	22.6	13.1	-13.9
בחשמל ומים									
-35.7	64.1	12.3	-21.3	-16.9	-12.4	1.5	19.9	34.8	-7.2
בבנייה									
6.7	13.1	1.3	2.8	5.0	-2.4	0.3	1.0	11.7	4.8
במסחר ובשירותי אוכל והארחות									
-4.1	38.2	1.7	-1.1	-0.9	-3.9	10.9	13.2	10.1	-21.5
בתחבורה, אחסנה ותקשורת									
-13.7	-12.2	-1.7	-3.9	-1.9	-6.9	2.5	-6.2	-8.7	-4.0
בשירותים פיננסיים ועסקיים									
-0.4	-12.7	2.1	1.5	-0.4	-3.5	-1.2	-7.9	-4.1	0.5
בשירותים אישיים ואחרים									

(1) בענפים הסחירים כלולים בשלב זה ענפי התעשייה, החקלאות, ענפי התחבורה הימית והאווירית וחלק משירותי האוכל והמסחר.

(2) הנתונים כוללים עובדי שטחים.

(3) כולל שירותים ציבוריים.

(4) נתונים אלה מתייחסים לשכר למשרת שכיר. בניכוי הגידול בשעות העבודה למשרת שכיר, מתקבלת בשני המגזרים ירידת שכר, ששיעורה גדול יותר בענפים הבלתי-סחירים.

ה מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.

גדול מזה שמשקף בשיעורי השינוי של השכר הנומינלי, והוא מבטא גם את הייסוף הריאלי בשנים האחרונות.

לאחר שלוש שנים, שבהן המשיך השכר בשירותים הציבוריים לעלות, למרות שיעורי האבטלה הגבוהים במשק, ירד השנה השכר למשרת שכיר (מנוכה במדד המחירים לצרכן) בכמחצית האחוז. ירידה זו משקפת עלייה בת אחוז אחד של מספר שעות העבודה למועסק וירידה בת אחוז וחצי של השכר לשעת עבודה.⁵

לירידת השכר בסקטור הציבורי נודעת חשיבות גם בהשפעתה על תגובתו של השכר בסקטור העסקי לתנאי שוק העבודה. הסכם השכר השנה בסקטור הציבורי לא יישם את ההחלטה, שהתקבלה אשתקד, לבטל את הצמדת השכר בחברות הממשלתיות לשכר בשירותים הציבוריים, צעד שהיה בו כדי לסייע להגמשת שוק העבודה.

עלות העבודה ליחידת תוצר בסקטור העסקי ירדה ב־0.5 אחוז, בהמשך לירידה מצטברת בת 9 אחוזים בשנים 1989 עד 1991 (בעקבות עלייה חריגה לאחר תכנית הייצוב). עלות זו, המורדת את משקל העבודה בתוצר, מהווה את שכר העבודה מנקודת ראות המעסיק, שכן זהו שכר ליחידת עבודה סטנדרטית, המייצרת יחידת תוצר אחת.

התפתחותה של עלות העבודה ליחידת תוצר השנה משקפת התפתחויות בכיוונים מנוגדים בענפי המשק השונים. בולט במיוחד גידול ניכר בן 12 אחוזים של עלות העבודה ליחידת תוצר בענף הבנייה, לאחר ירידה ניכרת, בת יותר מ־20 אחוזים, בארבע השנים הקודמות. למעט ענף זה ירדה עלות העבודה ליחידת תוצר בסקטור העסקי ב־1.2 אחוזים.

הגידול של עלות העבודה ליחידת תוצר בענף הבנייה השנה משקף הן את עליות השכר הגבוהות בענף והן את הירידה הניכרת של פריז העבודה — בכ־13 אחוזים. ירידת פריז העבודה הושפעה גם מעתירות העבודה המאפיינת את גמר הבנייה, שמשקלו בפעילות הענף השנה גבוה מאוד. משקל שעות העבודה בגמר הבנייה גבוה פי 5–6 ממשקלן בהתחלות.

לעומת זאת בענף התעשייה נמשכה ירידת עלות העבודה ליחידת תוצר בכ־5 אחוזים. ירידה זו משקפת את המשך גידולו של פריז העבודה ועלייה גבוהה יחסית של מחירי התוצר בתעשייה, לעומת עלייתם בשאר הסקטור העסקי, הודות למתינותה של עליית מחירי התשומות המיובאות, שמשקלן בתפוקת התעשייה גבוה. גידול רב יותר של הוצאות העבודה לשעת עבודה בתעשייה בהשוואה לשאר הסקטור העסקי, קיזז במידת מה את השפעתם של הגורמים האחרים.

6. העלייה

בשנת 1992 הגיעו לארץ כ־77,000 עולים. מתחילת הגל באמצע 1989 הגיעו כ־470,000 עולים (רובם המכריע מבריה"מ — לשעבר), ובסוף 1992 היוו העולים שהגיעו בגל זה כ־9 אחוזים מהאוכלוסייה הישראלית. היקף העלייה השנה נמוך בכ־60 אחוזים מהיקפה השנתי הממוצע בשנים 1990 ו־1991, והוא נמוך מזה שציפו לו בתחילת השנה.

⁵ לפי נתוני המוסד לחקר התפוקה וההכנסות, המבוססים על הרוחות של המוסדות השונים (בעיקר הממשלה והרשויות המקומיות). בתוספת נתונים משלימים, המתקבלים באמצעות שאלונים, עלה השכר הריאלי לשעת עבודה בסקטור הציבורי ב־0.3 האחוז.

⁶ יש לזכור, כי בשנים שבהן חל שינוי ניכר בהיקפה ובהרכבה של פעילות הענף, כמו בשנתיים האחרונות, גדלות טעויות המדידה. ייתכן שחלק מירידת התוצר לשעת עבודה מוסבר גם בטעויות אלו (ראה פרק ב'), ענף הבנייה).

לוח ד' - 15

העולים בשוק העבודה — אינדיקטורים עיקריים, 1991 ו-1992

1992					1991					
ממוצע שנתי					ממוצע שנתי					
IV	III	II	I		IV	III	II	I		
(אלפים)										
453	430	409	395	422	376	343	310	238	317	אוכלוסיית העולים
322	312	290	275	300	266	240	200	159	216	מהם בגיל העבודה
164	162	151	145	156	133	113	88	59	98	השייכים לכוח העבודה
(אחוזים)										שיעור ההשתתפות
51.0	52.0	52.0	52.7	51.9	50.0	47.0	44.0	37.0	44.5	סך הכול
62.0	63.0	60.0	62.0	61.8	61.0	54.0	57.0	50.0	55.5	גברים
42.0	44.0	44.0	45.0	43.8	42.0	40.0	33.0	25.0	35.0	נשים
(אלפים)										
123	116	108	97	111	85	68	54	34	60	סך המועסקים
41	46	43	48	45	48	44	33	25	38	הבלתי מועסקים
(אחוזים)										
25.0	28.4	28.5	33.1	28.7	36.0	40.0	38.0	42.0	39.0	שיעור האבטלה
19.0	19.0	18.0	25.0	20.3	27.0	30.0	27.0	30.0	28.5	גברים
33.0	39.0	40.0	42.0	38.5	47.0	51.0	54.0	60.0	53.0	נשים
(אחוזים)										משקל העולים במשק
8.8	8.4	8.0	7.8	8.2	7.4	6.9	6.3	4.9	6.4	באוכלוסייה
8.9	8.7	8.2	7.8	8.4	7.4	6.9	5.9	4.7	6.2	באוכלוסייה בגיל העבודה
8.7	8.7	8.2	7.9	8.4	7.3	6.3	5.0	3.5	5.5	בשייכים לכוח העבודה
7.3	7.0	6.6	6.0	6.7	5.0	4.0	3.0	2.0	3.5	במועסקים
19.4	22.4	21.4	24.0	21.8	24.0	21.0	18.0	15.0	19.5	בבלתי מועסקים

(1) ייתכנו הבדלים מן הנתונים המקוריים בשל עיגולים.

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

היקף העלייה מושפע מהתפתחויות במדינות חבר העמים ומהתפתחויות בארץ — בעיקר בתחום התעסוקה (הגורם הדוחף והגורם המושך). הקשיים שהעולים נתקלו בהם במציאת תעסוקה הולמת תרמו להאטת העלייה מאז אמצע 1991.

שיעור ההשתתפות הממוצע של העולים בכוח העבודה הגיע ל-52 אחוזים — 62 אחוזים בקרב הגברים ו-44 אחוזים בקרב הנשים (לוח ד'-15). עם התארכות הוותק הממוצע של העולים בארץ,

מתחילתו של הגל, עלו שיעורים אלו עלייה מתמדת. שיעורי ההשתתפות התייצבו החל ברביע האחרון של 1991. שיעור ההשתתפות של הגברים העולים דומה לזה של הגברים הישראלים, ושיעור ההשתתפות של העולות גבוה מזה של הישראליות. שיעור ההשתתפות הגבוה בקרב העולות מבטא את הרגלי העבודה שלהן בכריה"מ לשעבר, וכן את קשייהם הכלכליים של העולים, המגבירים את הצורך במפרנס נוסף.

בקצב ההצטרפות לכוח העבודה חלו שינויים על פני זמן. קצב זה היה מהיר במיוחד בראשיתו של גל העלייה, והואט אחר כך. בתחילת 1991 הגיע שיעור ההשתתפות של העולים בכוח העבודה, אחרי שהות שבין מחצית שנה לשנה בארץ, ל־59 אחוזים. בסוף 1992 היה שיעור השתתפותם של העולים ששהו פרק זמן דומה בארץ קטן ממחצית. האטת קצב ההצטרפות לכוח העבודה נובעת, כנראה, מהקשיים של העולים למצוא תעסוקה, ואולי מצביעה גם על פרישת עולים מכוח העבודה לאחר שנאשו מחיפוש תעסוקה או תעסוקה הולמת. תופעה זו ("עובר המתאימה") והשיעור הגבוה של מבוגרים, שסיכוייהם למצוא עבודה קטנים, בקרב העולים גם מסבירים את התייצבות שיעורי ההשתתפות של העולים ברמה נמוכה מזו שאפיינה אותה בכריה"מ.

האטת קצב ההצטרפות והתארכות השהות הממוצעת של העולים בארץ בכלל ובשוק העבודה בפרט (בין היתר בגלל האטת העלייה) מתבטאים בירידה ניכרת של שיעור האבטלה הממוצע בקרב העולים — מ־39 אחוזים בשנת 1991 ל־29 אחוזים ב־1992. עם זאת לא ירד שיעור האבטלה בשנים אלו אצל עולים הנמצאים בארץ אותו פרק זמן.

שיעור האבטלה הגבוה בקרב העולים, יחסית לאוכלוסייה הוותיקה, מבטא את הקושי של מהגרים למצוא עבודה, קושי הנובע מהזמן הדרוש להתאמת כישוריהם לצורכי המשק. התפלגות משלחי היד של העולים וחוסר התאמתם לביקושים בארץ בשלוש השנים האחרונות, היקף העלייה, משך השהות הקצרה יחסית בארץ והתפלגות הגילים — ריכוז גבוה יחסית של עולים מבוגרים — תרמו גם הם לשיעור האבטלה הגבוה.

בעיית התעסוקה החמירה בשל חוסר התאמה בין הדירור הומין לתפרוסת התעסוקה. לפי סקר על הגירה פנימית של עולים ב־1990 ו־1991, עברו עולים מן המרכז למחוזות הפריפריאליים, שבהם מלאי גדול של דירות ריקות, אך שיעור אבטלה גבוה.

השוואת הקליטה התעסוקתית בין גברים לנשים מלמדת, שמצב העולות חמור הרבה יותר: שיעור האבטלה בקירבן בשנת 1992 עמד על כ־39 אחוזים, לעומת 20 אחוזים בקרב הגברים העולים. התפלגות משלחי היד של העולים, בהשוואה לזו של הישראלים, מאופיינת באחוז גבוה של בעלי משלחי יד מרעיים ואקדמיים, במיוחד בתחום הרפואה וההנרסה, וכן באחוז גבוה של בעלי מקצועות חופשיים אחרים וטכניים.

בחינת הרכב משלחי היד של העולים שהגיעו ב־1992 מצביעה על המשך המגמה של ירידת משקל בעלי המקצועות המרעיים, האקדמיים והחופשיים, ובפרט של המהנדסים והרופאים. לעומת זאת גדל משקלם של פועלים מקצועיים ובלתי מקצועיים (לוח ד'—16).

השינוי בהרכב משלחי היד הוא ככל הנראה תגובה לקשיים בקליטה בתעסוקה, ובייחוד במציאת תעסוקה הולמת. ייתכן, שחלק מהשינוי נובע מהקדמת העלייה לארץ בקרב בעלי משלחי יד מסוימים, מחשש כי דחיית בואם תקטין את סיכוייהם למצוא עבודה — עם התגברות הצפיפות בשוק העבודה. התבוננות ברפוס הקליטה של בעלי משלחי היד השונים מלמדת על שיעורים נמוכים יחסית של קליטה במקצוע ושיעורי אבטלה גבוהים יחסית בקרב בעלי השכלה גבוהה, שחלקם בקרב העולים הולך ויורד, כאמור. בשנת 1992 כ־20 אחוזים מהעולים המועסקים הועסקו במשלחי יד מרעיים, אקדמיים וחופשיים אחרים — שיעור דומה לזה שהיה ב־1991 ונמוך במידה רבה משיעור העולים שהועסקו באותם משלחי יד בכריה"מ—לשעבר (36 אחוזים). שיעור זה נמוך גם מחלקם של האקדמאים בקרב המועסקים הישראלים. לעומת זאת נצפו שיעורים גבוהים של מועסקים בשירותים פשוטים.

לוח ד' - 16

התפלגות משלחי היד ואינדיקטורים להשכלה, 1990 עד 1992

משלחי יד ¹	עולי 1990	עולי 1991	עולי 1992	עולי 1992-1990
סך הכול ²	96.1	79.7	33.8	209.6
			(א ל פ י ם)	
בעלי מקצועות מדעיים	39.0	35.1	31.7	36.4
מוזה: רופאים	6.2	4.3	3.8	5.1
מהנדסים	25.3	22.4	18.9	23.2
בעלי מקצועות חופשיים, טכניים ודומיהם	34.5	32.9	32.3	33.5
עובדים (מקצועיים ובלתי מקצועיים) בתעשייה	15.5	19.4	22.2	18.1
אחרים	11.0	12.6	13.8	12.1
ההשכלה (שנות לימוד) ³				
12-9	32.0	34.2	37.8	33.8
13 ויותר	56.5	51.0	47.9	53.0

(1) מנתוני הרישום בגבול, המתקבלים על סמך הצהרת העולה.

(2) סך כל העולים שהיו מועסקים בברי"מ.

(3) שיעור הלומדים מקרב בני 15 ומעלה.

ה מ ק ר : הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

על פני זמן ניכרת הרעה במצב הקליטה במשלח היד המקורי. סיכוייהם של עולים שהגיעו לארץ בשלב מאוחר יחסית של גל העלייה הנוכחי להיקלט במקצועם נמוכים מאלה של העולים שהגיעו בראשית גל העלייה. בסקר שבחן עולים שהגיעו לארץ לקראת סוף 1991 ושהו בה 12-17 חודשים נמצא, שרק 20 אחוזים מהמועסקים בעלי המקצועות האקדמיים נקלטו במשלח ידם המקורי. לעומת זאת נמצא בסקר קודם, שנסב על עולים שהגיעו בתחילת 1991 ושהו בארץ 6-15 חודשים, שכשליש מהם נקלטו במקצועם. הואיל והעולים שהגיעו בתחילת 1991 נסקרו, כאמור, לאחר שהות קצרה יותר בארץ, הרי ירידת שיעורי הקליטה במקצוע לפי הסקרים היא בבחינת אומדן חסר להרעה בקרב העולים הנמצאים בארץ אותו פרק זמן. הרעה זו קשורה להתגברות הצפיפות בשוק העבודה, בגלל ממדיו של גל העלייה.

בחנית ההתפלגות הענפית של העולים מצביעה על התרכזות יחסית בענף התעשייה — 38 אחוזים, לעומת 21 אחוזים אצל הישראלים — ועל משקל נמוך יחסית של המועסקים בשירותים הציבוריים: 19 אחוזים, לעומת 30 אצל הישראלים; זאת בניגוד לקליטה רבה בשירותים הציבוריים בגלי עלייה קודמים.

משקלם הגבוה של העולים בתעשייה, למרות התרחבות קלה בלבד של התעסוקה בענף בשנים האחרונות, מוסבר בהתאמת משלחי היד של העולים לתעשייה, ובהחלפת עובדי שטחים. בהשוואה לתעסוקתם של העולים בבריה"מ-לשעבר, שיעור הנקלטים בתעשייה נמוך, ואילו שיעור הנקלטים בענפי השירותים גבוה. תופעה זו ניתן להסבירה בגמישות היחסית המאפיינת את ענפי השירותים, שבהם רמת האיגודיות נמוכה יותר מאשר בתעשייה.

לוח ד'-נ'-1

אינדקסורים לשילוב משקי יוש"ע וישראל, שנים נבחרות, 1988 עד 1992

1992	1991	1990	1989	1988 ¹	
(א ל פ י ם)					
115.5	97.8	107.7	104.9	109.4	מספר המועסקים מיוש"ע
(א ח ו ז י ם)					
שיעור תשומת העבודה מיוש"ע					
מסך כל תשומת העבודה המקומית					
8.8	7.6	8.6	8.2	8.3	בסקטור העסקי
43.2	38.9	42.8	40.4	38.2	בבנייה
14.3	16.1	15.3	14.9	17.5	בחקלאות
33.3	38.0	37.9	37.6	43.2	מזה: שכירים בחקלאות
2.2	2.2	3.8	4.5	5.2	בתעשייה

(1) כולל נעדרים זמנית מעבודתם — שבי 1988 משקלם גדול במיוחד.

ה מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.

לוח ד'-נ'-2

התפתחות האבטלה, 1989 עד 1992
(אחוזים, נתונים רבעוניים מנוכי עונתיות)

שיעורי התעסוקה	שיעורי האבטלה				
	סך הכול	נשים	גברים		
48.0	8.3	10.1	7.0	I	1989
47.3	9.1	10.4	8.1	II	
47.2	9.1	10.3	8.3	III	
47.1	9.1	10.4	8.3	IV	
46.9	9.4	10.7	8.6	I	1990
46.9	9.8	11.5	8.6	II	
46.5	9.2	11.2	7.8	III	
46.1	9.9	11.9	8.5	IV	
45.7	10.0	12.6	8.3	I	1991
46.4	10.4	13.3	8.5	II	
46.2	10.7	13.6	8.7	III	
46.4	11.0	14.0	8.9	IV	
46.1	11.5	14.0	9.8	I	1992
45.9	10.9	13.9	8.8	II	
46.2	11.0	14.3	8.7	III	
46.4	11.2	13.3	9.7	IV	

ה מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.

לוח ד'-נ'-3

שיעור עובדי השטחים והעולים מתוך סך המועסקים המקומיים (באלפים) לפי ענפים, 1990 עד 1992

סך הכול	בחקלאות	בתעשייה	בבנייה	בענפי המסחר והאוכל	בשירותים הציבוריים	אחר	
							1990
							I
1,573.6	77.4	323.8	131.1	218.9	445.0	377.4	המועסקים המקומיים
6.6	17.4	3.5	44.3	4.3	1.4	1.3	אחוז עובדי השטחים
							II
1,595.1	77.2	340.6	133.9	226.0	433.9	383.5	המועסקים המקומיים
6.8	16.1	3.2	46.8	5.0	1.3	1.1	אחוז עובדי השטחים
							III
1,610.2	72.6	331.6	149.7	233.6	445.2	377.5	המועסקים המקומיים
7.1	17.6	3.6	46.1	4.7	1.3	1.0	אחוז עובדי השטחים
							IVI
1,617.9	70.4	337.1	146.0	227.2	455.0	382.2	המועסקים המקומיים
6.5	16.6	3.1	45.3	3.8	1.0	1.0	אחוז עובדי השטחים
							1991
							I
1,612.9	70.4	342.1	142.1	213.2	464.4	380.7	המועסקים המקומיים
5.0	18.0	2.0	37.0	1.5	0.6	0.6	אחוז עובדי השטחים
2.1		3.3	3.1		1.2		אחוז העולים
							II
1,669.4	65.5	350.3	153.1	224.7	474.7	401.4	המועסקים המקומיים
5.4	18.8	2.2	37.8	2.4	0.9	0.6	אחוז עובדי השטחים
3.2		5.9	3.5	3.4	2.0		אחוז העולים
							III
1,704.7	64.2	345.9	173.8	238.4	476.1	406.3	המועסקים המקומיים
6.2	15.9	2.3	42.5	2.5	0.9	0.8	אחוז עובדי השטחים
4.0		7.1	3.5	4.0	2.6		אחוז העולים
							IV
1,736.8	68.7	350.6	183.3	240.3	472.1	421.8	המועסקים המקומיים
6.6	16.7	2.2	45.4	2.4	0.7	0.8	אחוז עובדי השטחים
4.9		9.4	2.8	5.0	3.2		אחוז העולים
							1992
							I
1,743.3	72.2	351.7	191.3	227.2	484.6	416.3	המועסקים המקומיים
6.6	19.3	2.1	42.1	2.8	0.7	0.8	אחוז עובדי השטחים
5.6		10.2	4.1	5.1	3.8		אחוז העולים
							II
1,749.6	64.1	350.9	198.2	234.3	485.4	416.7	המועסקים המקומיים
6.6	15.6	1.9	43.6	2.6	0.6	0.7	אחוז עובדי השטחים
6.2		11.1	6.0	4.6	4.7		אחוז העולים
							III
1,775.8	70.7	352.6	194.1	236.1	492.8	429.5	המועסקים המקומיים
6.6	12.4	1.9	45.8	2.6	0.7	0.8	אחוז עובדי השטחים
6.5		11.1	6.0	5.4	4.7		אחוז העולים
							IV
1,793.3	66.4	367.3	189.8	243.5	483.1	443.2	המועסקים המקומיים
6.4	13.6	1.8	46.2	2.5	0.5	0.7	אחוז עובדי השטחים
6.9		12.5		6.1	4.8		אחוז העולים

לוח ד'-נ'-3 (המשך)

שיעור תשומת העבודה של עובדי השטחים מתוך סך תשומת העבודה (במיליוני שעות)²
לפי ענפים, 1990 עד 1992

סך הכול	בחקלאות	בתעשייה	בבנייה	בענפי המסחר והאוכל	בשירותים הציבוריים	אחר	
1990							I
57.72	2.98	12.67	5.30	8.71	14.08	13.98	המועסקים המקומיים
7.05	15.97	3.61	43.41	4.46	1.80	1.38	אחוז עובדי השטחים
II							המועסקים המקומיים
57.32	2.92	13.17	5.16	8.87	13.31	13.89	אחוז עובדי השטחים
6.84	14.29	3.11	44.29	4.87	1.59	1.16	המועסקים המקומיים
III							אחוז עובדי השטחים
58.43	2.77	13.06	6.02	9.09	13.67	13.79	המועסקים המקומיים
7.54	16.96	3.55	43.71	4.99	1.58	1.07	אחוז עובדי השטחים
IVI							המועסקים המקומיים
57.69	2.72	12.93	5.48	8.79	13.95	13.81	אחוז עובדי השטחים
6.11	13.99	2.79	39.68	3.72	1.13	0.90	המועסקים המקומיים
1991							I
54.18	2.57	12.59	4.85	7.75	13.43	13.00	המועסקים המקומיים
3.83	13.18	1.15	27.68	1.36	0.68	0.42	אחוז עובדי השטחים
II							המועסקים המקומיים
62.28	2.57	14.42	6.26	9.16	15.08	14.79	אחוז עובדי השטחים
5.67	17.89	2.14	36.42	2.31	1.11	0.68	המועסקים המקומיים
III							אחוז עובדי השטחים
62.20	2.47	13.41	7.17	9.53	14.66	14.98	המועסקים המקומיים
6.93	16.82	2.43	41.87	2.67	1.15	0.98	אחוז עובדי השטחים
IV							המועסקים המקומיים
63.70	2.60	13.90	7.40	9.50	14.90	15.40	אחוז עובדי השטחים
7.34	16.44	2.35	45.55	2.71	0.99	0.96	המועסקים המקומיים
1992							I
63.63	2.57	14.15	7.15	9.32	15.05	15.40	המועסקים המקומיים
6.83	18.68	2.14	42.47	2.83	0.87	0.90	אחוז עובדי השטחים
II							המועסקים המקומיים
65.90	2.49	14.39	8.25	9.58	15.32	15.85	אחוז עובדי השטחים
6.97	14.31	1.93	41.81	2.77	0.79	0.77	המועסקים המקומיים
III							אחוז עובדי השטחים
66.69	2.83	14.45	8.38	9.60	15.80	15.63	המועסקים המקומיים
7.51	11.90	2.10	45.17	2.97	0.90	0.95	אחוז עובדי השטחים
IV							המועסקים המקומיים
64.00	2.44	14.49	7.39	9.55	14.43	15.71	אחוז עובדי השטחים
6.65	12.18	1.67	43.57	2.71	0.74	0.83	המועסקים המקומיים

(1) בשל חלקם המועט של העולים בשוק העבודה בשנת 1990 אין נתונים על התפלגותם.

(2) אין נתונים על תשומת העבודה של העולים בישראל.

ה מקור : נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל. נתונים מנוכי ענותיות.